

Den Haag

Visie wijk- en buurtgroen
Stadsdeel Centrum

Inhoud

Inleiding

- opgave 3
- leeswijzer 3

Inventarisatie - ruimtelijke opbouw en gebruik

- Ligging 7
- Ruimtelijke kenmerken van het stadsdeel 9
- Sociaal economische aspecten per wijk 19
- Hoeveelheid groen per wijk 21
- Gebruik groen: van stadsniveau tot straatniveau 27
- Participatie 31
- Toepassing van bloembakken 33

Conclusies inventarisatie ruimtelijke opbouw en gebruik 37

Inventarisatie - klimaat en ecologie

- Klimaat 41
- Vergroening 45
- Vergelijking groen heden-verleden 49
- Groene parels 51
- Ecologie 53

Conclusies klimaat en ecologie 57

Visie wijk- en buurtgroen stadsdeel Centrum

- Visie wijk- en buurtgroen stadsdeel Centrum 61
- Binnenstad, stadsentrees en Zeeheldenkwartier 63
- Groene wijken Archipel en Willemspark 71
- Dichtbevolkte zuidelijke woonwijken 75

Bewonersparticipatie 81

stadsdeel Centrum

Inleiding

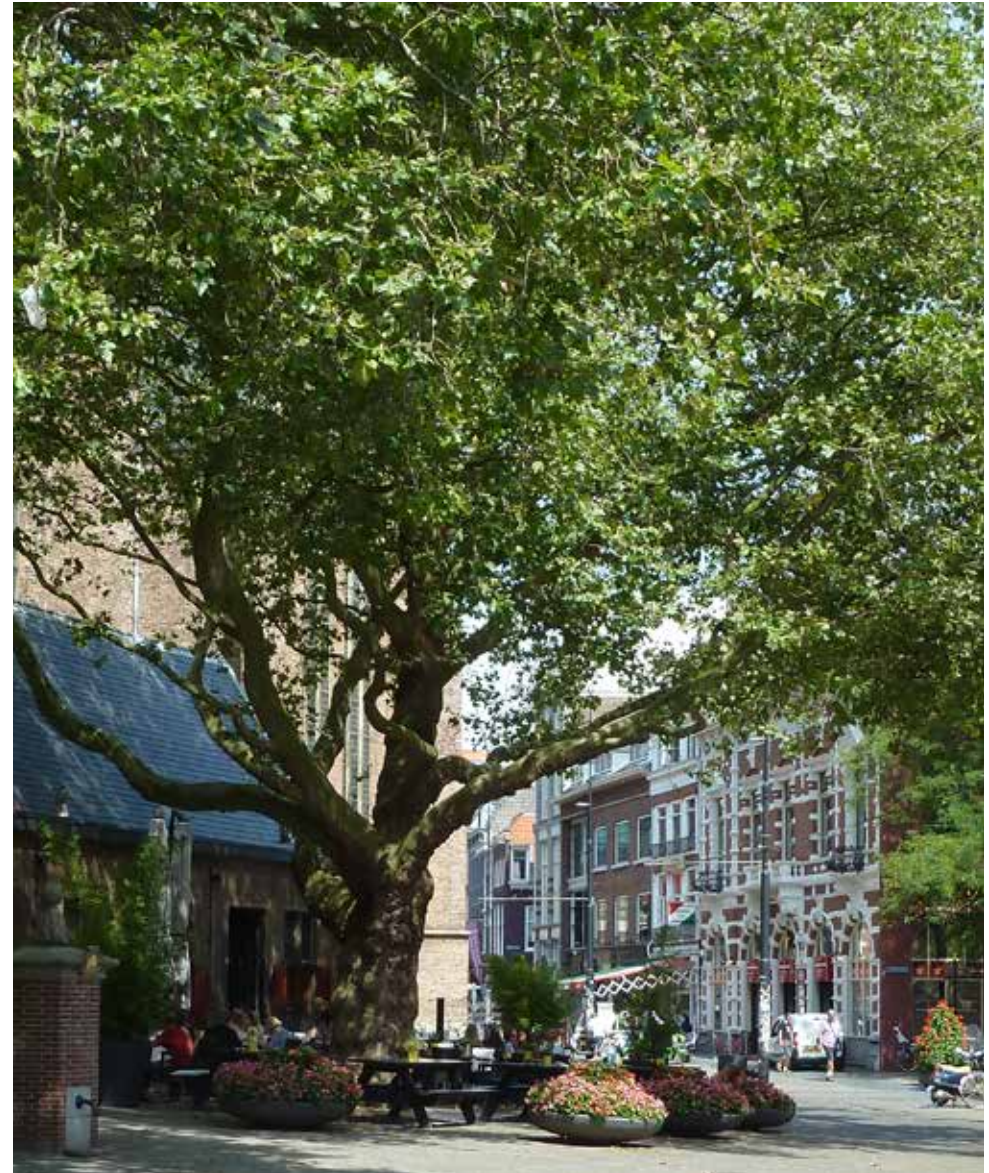
Als uitwerking van de Agenda Groen worden voor het wijk- en buurtgroen visies gemaakt. Dit rapport bevat de visie op het bestaande wijk- en buurtgroen in het stadsdeel Centrum. De openbare ruimte in het stadsdeel Centrum onderscheidt zich van de overige stadsdelen door de stedelijke opzet en betekenis voor de stad. Daarnaast spelen er veel nieuwe uitdagingen zoals klimaatadaptatie, participatie en verdichting. Door de hoge bebouwingsdichtheden en woningen zonder tuin is de druk op de openbare ruimte hoog. Zorgvuldig en toekomstgericht omgaan met de openbare ruimte is dan belangrijk. Als onderdeel van de participatie hebben bewoners, via een digitale stemming, twee locaties gekozen om te vergroenen. Dit zijn de Hoefkade en Tivolistraat, deze projecten zijn inmiddels gerealiseerd.

Opgave

Doelstelling is om de inrichting van het wijk- en buurtgroen beter af te stemmen op de actuele gebruikswensen en tegelijk de belevingswaarde en toekomstwaarde te verbeteren. Waar is een verbeteringslag nodig ten aanzien van inrichting, beheer of gebruik? Waar kunnen bomen oud worden? In welke mate kan groen bijdragen aan het verminderen van opwarming van de stad in perioden van aanhoudende hitte, of aan het vasthouden van water bij piekbuien. Met deze visie kan efficiënt worden omgegaan met de bestaande middelen: het is een richtlijn voor inrichting en beheer op het moment dat de middelen beschikbaar zijn. Ook voor communicatie en participatie met bewoners kan deze visie worden gebruikt.

Leeswijzer

Het wijk- en buurtgroen is aan de hand van verschillende thema's geïnventariseerd. In het eerste deel is gekeken naar de ruimtelijke opbouw en het huidige gebruik van het wijken buurtgroen in de verschillende wijken. Het tweede deel gaat in op de betekenis van het groen ten aanzien van klimaat en ecologie. Daarna volgt de visie met aanbevelingen en suggesties voor de verschillende deelgebieden en groentypen in het stadsdeel Centrum. Tot slot worden de resultaten uit het participatietraject kort beschreven.

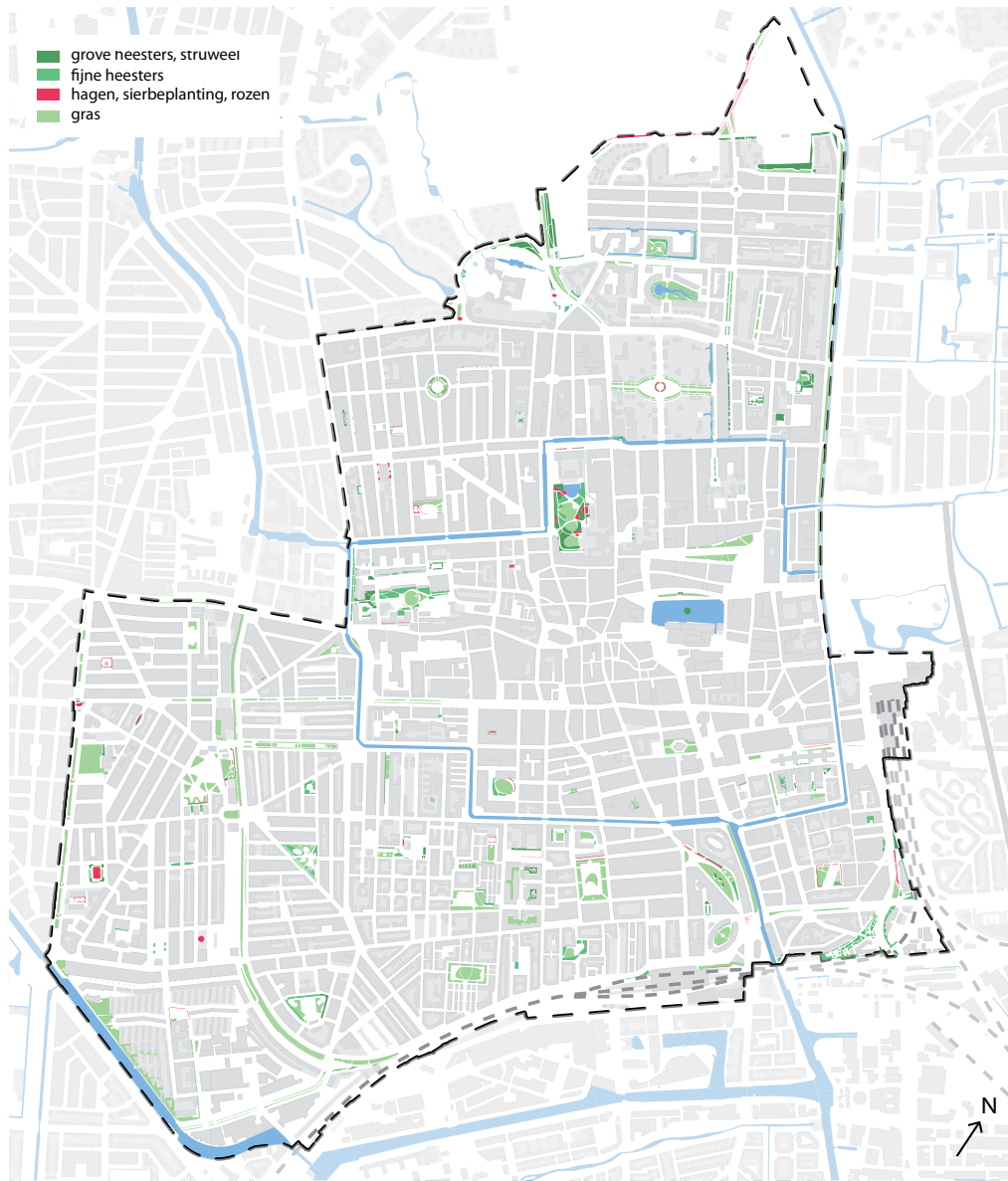

stadsdeel Centrum

Inventarisatie - ruimtelijke opbouw en gebruik

overzichtskaart wijk- en buurtgroen, in beheer van het stadsdeel Centrum

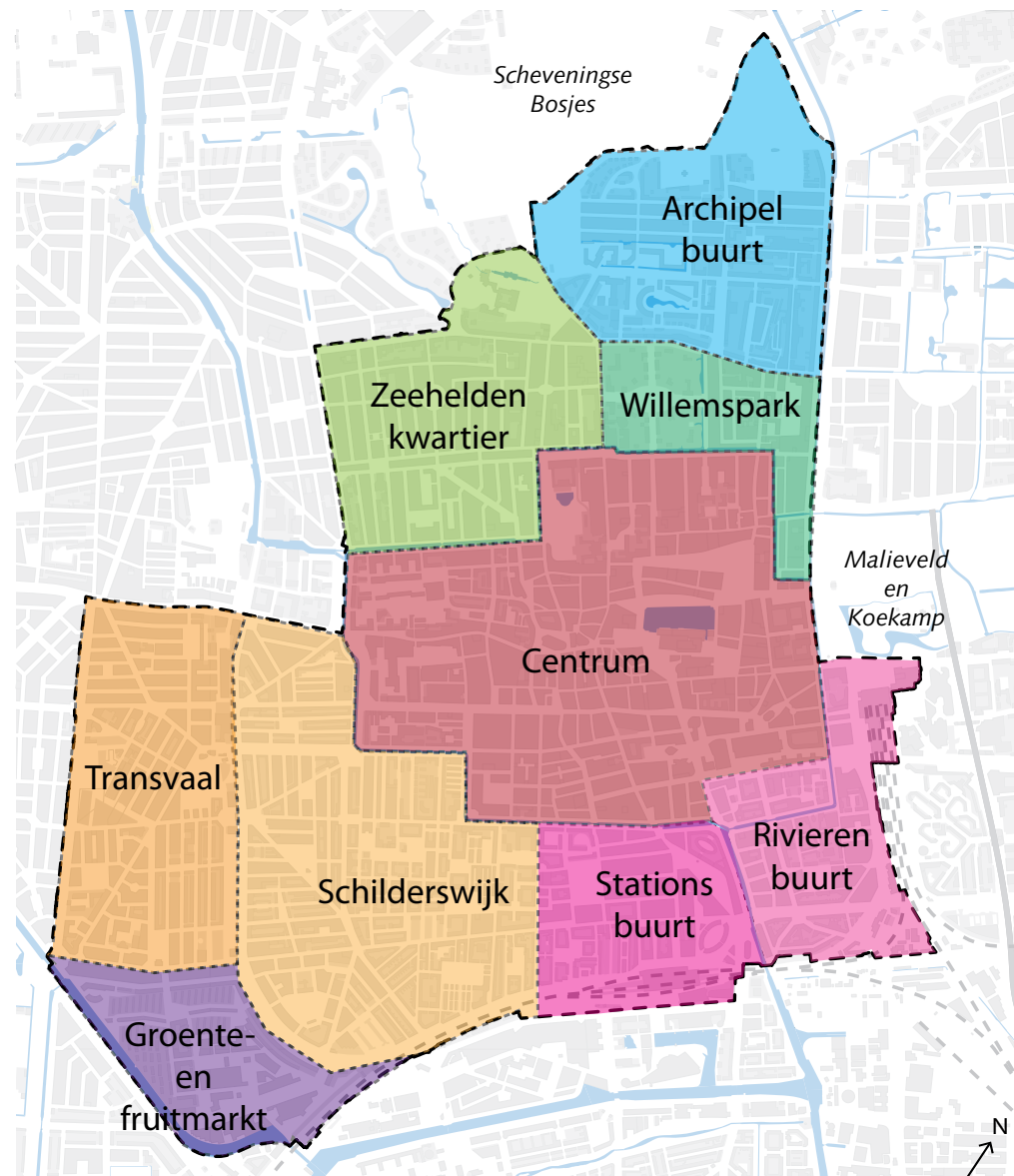
overzichtskaart wijk- en buurtgroen inclusief bomen, in beheer van het stadsdeel Centrum

Ligging

Het groen is in beheer bij het Stadsdeel Centrum. Het stadsdeel is onderverdeeld in verschillende wijken, zie figuur rechts. Aan de oostzijde grenst het stadsdeel aan het Haagse Bos met de Koekamp en het Malieveld. Aan de noordzijde liggen de Scheveningse bosjes.

Op de kaarten op bladzijde 6 is een overzicht weergegeven. Op de linker kaart zijn alleen plantvakken en grasvelden weergegeven. Deze plantsoenen zijn relatief klein in de dichte stad. In het totale groenbeeld spelen bomen een belangrijke rol, zowel in de plantsoenen, op de pleinen en als laanbeplanting. Dit is te zien op de rechter kaart van bladzijde 6.

Stadsdeel Centrum is stedenbouwkundig en wat de groenverdeling betreft in te delen in grofweg drie gebieden: de binnenstad binnen de grachtenring, de monumentale buurten ten noorden hiervan en de dichtbevolkte woonbuurten aan de zuidzijde.

wijken van het stadsdeel Centrum

De historische binnenstad

hofvijver

historisch groen langs de Lange Vijverberg

Sfeergebieden en stadsentrees

sfeergebied Hofkwartier, smalle straatjes en historische bebouwing

stadsentree, inrichtingsplan Turfmarkt

Ruimtelijke kenmerken van het stadsdeel

Bij de ruimtelijke kenmerken van het stadsdeel zijn de drie gebieden - historische binnenstad, monumentale buurten en dichtbevolkte woonbuurten - afzonderlijk bekeken. De onderlinge verschillen komen voort uit de ontstaansgeschiedenis, de groei en de ontwikkeling van de stad.

De historische binnenstad

De stad Den Haag is ontstaan naast het grafelijke hof, waar de route vanuit het Westland naar het hof kruiste met de route van Delft naar Zee. Hier lag het handelscentrum met de markten en werd de kerk gebouwd (Grote Kerk). Deze plek was het kerkelijke en burgerlijk centrum. Het besloten grafelijk hof met zijn statige hoven en pleinen contrasteerde met het organisch gegroeide gebied rond de Grote Kerk. In de 17e eeuw werd Den Haag omgeven door een grachtenring.

In de huidige binnenstad zijn verschillende openbare, groene ruimtes aan te wijzen, met een historische monumentaliteit. Voorbeelden zijn de Lange Vijverberg, waar al in de 15e eeuw bomen stonden met banken voor de bewoners om van het groen te genieten. Ook op het Lange Voorhout, langs de grachten en bij de Grote Kerk zijn bomen geplant die door de eeuwen heen in stand gehouden zijn. Deze delen van het centrum die vanuit de ontstaansgeschiedenis hun eigen karakter hebben behouden, zijn aangewezen als beschermd stadsgezicht (zie figuur blz 11).

Sfeergebieden en stadsentree

In het binnenstadsplan zijn voor het gebied binnen de grachtenring verschillende sfeergebieden vastgelegd, zoals de Historische Kern, de Winkel Kern, de Nieuwe Kern, het Hofkwartier, Chinatown en het Oude Centrum. De gebieden verschillen onderling in functie en stedenbouwkundige opzet. De meeste gebieden hebben in meer of mindere mate historische bebouwing. Hierbij horen gebieden met hoge toeristische waarde en bijbehorend historisch groen zoals het Lange Voorhout.

Het gebied rond het station Den Haag CS kent een eigen ruimtelijke dynamiek met hoogbouw. Het is nog volop in ontwikkeling en maakt onderdeel van één van de te verbeteren stadsentrees van de stad. Het stadsgroen moet in het kader van deze ontwikkeling extra aandacht krijgen en worden verbijzonderd. Met name de verbinding tussen het Koningin Julianaplein en Koekamp kan een meerwaarde opleveren.

De indeling in sfeergebieden sluit aan bij de ontstaansgeschiedenis en het eigen karakter van de verschillende buurten van de binnenstad.

Groene, monumentale woonbuurten

groenas Sophialaan, Willemspark

Zeeheldenkwartier

Prins Hendrikplein

Bankplein, Archipelbuurt

gesloten bouwblokken en weinig openbaar groen

Rond 1900 telde de stad ongeveer 200.000 inwoners. Ten zuiden van de binnenstad ontstonden toen dichtbevolkte arbeidersbuurten, zoals de Stationsbuurt en de Schilderswijk. Tegen de duinkant werden nieuwe wijken voor de meer gefortuneerde burgers gebouwd, zoals de Archipelbuurt en Willemspark. Voor de middenstand werd het Zeeheldenkwartier ontwikkeld.

Monumentale buurten ten noorden van het centrum

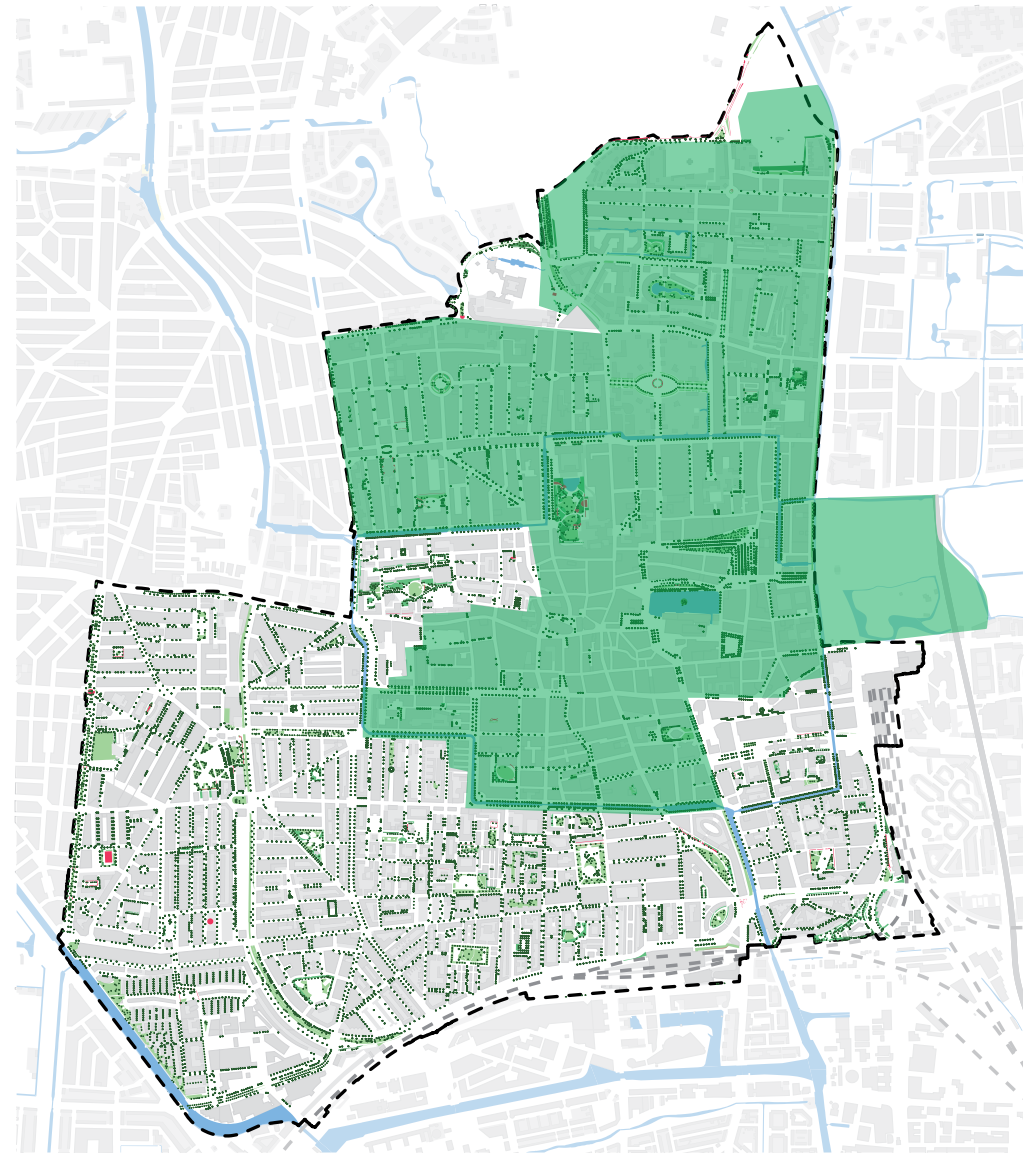
Het eerste deel van Willemspark vloeide voort uit een in één keer ontworpen stadsuitbreiding door het gemeentebestuur. Het huidige groene karakter van dit deel wordt bepaald door ruime particuliere tuinen, in combinatie met de monumentale groenassen van Plein 1813 en Sophialaan en de statige boombeplanting langs het water van de Nassaulaan.

Het tweede deel was het gevolg van initiatieven van particuliere bouwgrondmaatschappijen; de toen bestaande verkaveling van slootjes en wegen bepaalden het verloop van het stratenpatroon en het woongebied kende weinig groenvoorzieningen. Het Bosje van Repelaer aan de Javastraat is een verborgen restant van het voormalige zeventiende-eeuwse landgoed Rosendoorn en wordt nu vrijwel geheel door bebouwing omsloten.

De Archipelbuurt was bedoeld als woonwijk, georiënteerd op de binnenstad met zijn voorzieningen. Hier werd in 1883 het Bankaplein aangelegd, met de hierop aantakende Bankastraat en Riouwstraat. De belangrijkste straten, oorspronkelijk aangelegd met bomen of plantsoenen, zijn breed aangelegd en bezitten monumentale bebouwing. Veel waardevolle beplantingen zijn nog steeds aanwezig: in de Surinamestraat, aan het Nassaplein, in de Timorstraat en de Burgemeester Patijnlaan.

Het Zeeheldenkwartier is een overwegend gaaf voorbeeld van een in het eind van de 19e eeuw gerealiseerde uitbreidingswijk voor de middenstand, waarvoor het rechte verkavelingspatroon en het gesloten bouwblok kenmerkend zijn. Groen speelde hierbij een zeer beperkte mate een rol. Kenmerkend is de opzet met pleinen en de zichtassen hier naartoe, zoals het Prins Hendrikplein en Anna Paulownaplein. Behalve deze pleinen was er in weinig groen voorzien. De doorsnijding van de Vondelstraat vond later plaats.

De buurten Willemspark, Archipel en Zeeheldenkwartier zijn eveneens aangewezen als beschermd stadsgezicht (zie figuur rechts).

Delen van het centrum zijn aangewezen als beschermd stadsgezicht. Het gaat om de gebieden die vanuit de ontstaansgeschiedenis hun eigen karakter hebben behouden.

Stationsbuurt met monumentale plantsoenen

Oranjeplein

Dichtbevolkte Schilderswijk en Transvaal

groenas Delftselaan, Schilderswijk

Huygenspark

Kaapse Plein, nu een stenig ingerichte speelplaats met oude bomen, Transvaal

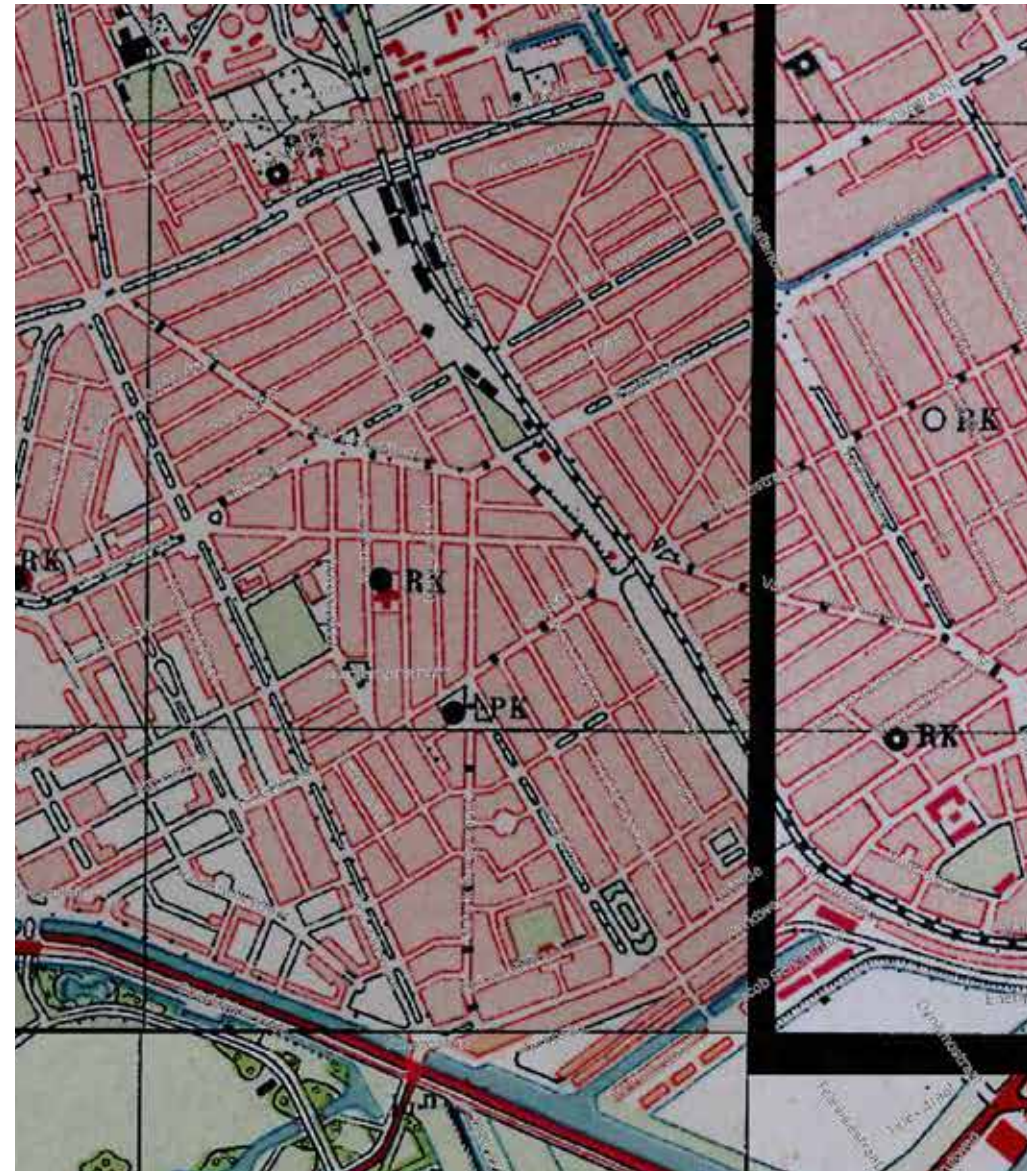
Dichtbevolkte woonbuurten ten zuiden van het centrum

Tussen ongeveer 1900 en 1940 zijn de volksbuurten Transvaal en het tweede deel van de Schilderswijk gebouwd. Daarvoor kwam de Stationsbuurt tot ontwikkeling, nadat Den Haag een spoorverbinding kreeg met Amsterdam en Rotterdam en station Hollands Spoor werd gebouwd. In deze buurt liggen twee plantsoenen, omringd door monumentale bebouwing: het Oranjeplein en het Huygenspark. Ze zijn gelegen in een deel van de wijk dat oorspronkelijk voor de meer kapitaalkrachtige bewoner was bedoeld. Beide plantsoenen waren lommerrijke wandelparkjes, met paden, gras en bloemenperken. Momenteel zijn in beide parken behalve groen en paden verschillende speelplekken aanwezig. Het overige deel van de Stationsbuurt was karig bedeed met groen.

Bij de bouw van de Schilderswijk is met groenaanleg geen rekening gehouden. Hierop zijn drie uitzonderingen: de groene Delftselaan die als plantsoen in 1900 is aangelegd, de groene 's Gravezandelaan en het sportterrein aan de Vermeerstraat. De 's Gravezandelaan is nog geheel conform de oorspronkelijke aanleg bewaard. De brede as van de Delftselaan functioneert als belangrijke groendrager in de wijk. Hier zijn later speelterrinen aan toe gevoegd, soms over de volle breedte van de middenberm, waardoor enigszins afbreuk wordt gedaan aan de doorgaande zichtlijnen.

Van de oorspronkelijke bebouwing in de Schilderswijk is nu niet veel meer over. Vanaf de jaren zeventig zijn veel woningen gesloopt en vervangen door nieuwbouw in het kader van stadsvernieuwing (zie hierna).

Ook Transvaal had een overwegend stenig karakter en de bebouwing was zeer dicht, al is met plantsoenaanleg wel rekening gehouden. De Kaapstraat, het Kaapseplein en de Steijnlaan vormden de belangrijkste groendragers. Op het Paul Krugerplein was eveneens een plantsoen aanwezig, dit is nu verdwenen. Tijdens de stadsvernieuwing is een groot deel van de bebouwing vervangen door nieuwbouw, maar er zijn ook panden gerenoveerd (zie hierna).

Transvaal, dichtbebouwde woonwijk, eerste helft 20-ste eeuw

Grootschalige stadsvernieuwing Transvaal

wijktuin Transvaal aan de Viljoenstraat: nieuw buurtgroen na de stadsvernieuwing

Grootschalige stadsvernieuwing Schilderswijk

Tenierspark, blinde kopwanden, hekken en achterkanten langs het speelveld

nieuw wijkpark Transvaal

Van der Vennepark in plaats van bouwblokken

Grootschalige stadsvernieuwing

Met name in de dichtbebouwde woonbuurten is vanaf de jaren '70 met de stadsvernieuwing de stedelijke structuur danig veranderd. Vooral de Schilderwijk werd aangepast naar de toen heersende stedenbouwkundige opvattingen. Met de stadsvernieuwing zijn nieuwe openbare ruimtes aan de buurten toegevoegd.

In het oostelijke deel van de Schilderswijk is de stedelijke structuur het sterkst gewijzigd en is de hoeveelheid openbaar groen sterk toegenomen ten opzichte van de oorspronkelijke opbouw. De opzet van lange rechte straten maakte plaats voor verspringende bouwblokken en open groenstructuren. Voorbeelden van toegevoegde groene plekken zijn het Hannemanplantsoen, het Fakonahof en Jacob Jordaensplein. Ter hoogte van het huidige Van der Vennepark verdwenen twee bouwblokken ten gunste van dit nieuwe park.

In Transvaal is wijkpark Transvaal toegevoegd en ontstonden meerdere kleinere openbare ruimtes, zoals het Joubertplantsoen, het Ruth Firstplein en wijktuin Transvaal aan de Viljoenstraat.

De 'nieuwe' openbare ruimten liggen niet altijd logisch in de structuur van de wijk. Groen wordt begrensd door blinde kopwanden en achterkanten met tuinschuttingen of bergingsmuren. Gebouwen liggen afgewend van de plek, waardoor levendigheid en sociale controle niet gewaarborgd zijn. Hier liggen stedenbouwkundige opgaven, die verder gaan dan de inrichting van het park of plantsoen alleen.

Schilderswijk, voor stadsvernieuwing

Schilderswijk na stadsvernieuwing: Vermeerpark en oude plantsoenen Delfselaan en 's Gravenzandelaan zijn behouden, aangevuld met nieuw openbaar groen, zoals het Van der Vennepark, Jacob van Campenplein en het Tenierspark.

Inbreidingen Archipelbuurt en Willemspark

onsamenhangende nieuwe stedelijke structuur: verborgen en achteraf gelegen entree van het bosje van Repelaer, Willemspark

Burgemeester de Monchyplein, verweven met de stedelijke omgeving, Archipelbuurt

Inbreidingen Zeeheldenkwartier

Jennyplantsoen, nieuw buurtgroen

Bonbonplein, nieuw buurtgroen

Inbreidingen

Kleinere wijzigingen in de oorspronkelijke opzet van de wijken vonden ook plaats in de noordelijke woonwijken en de binnenstad. In Kortenbos en het Oude Centrum werd met stedelijke vernieuwing groen toegevoegd aan de wijk: buurtpark Kortenbos en het Helena van Doeverenplantsoen.

In het Zeeheldenkwartier ontstonden vanwege nieuwbouw pleksgewijs enkele kleinere openbare ruimtes, zoals het Jennyplantsoen en het Elandplein. In de Archipelbuurt lag het Alexanderveld met daarachter de Alexanderkazerne met daar omheen een gracht. De gracht bestaat nog steeds. Ter hoogte van het Alexanderveld ligt nu het Burgemeester de Monchyplein met woningen en woontorens daar omheen. Ter hoogte van de kazerne staan flats en appartementen met twee buurtgroentjes. In Willemspark vonden wijzigingen plaats ten oosten van de Frederikstraat.

Bij deze kleinere wijzigingen van één of enkele bouwblokken is de relatie tussen openbare ruimte en stedelijk weefsel meestal wel duidelijk gebleven. Voorbeelden zijn het Burgemeester de Monchyplein en het plantsoen met speelplek aan de Bonistraat. Ter hoogte van het groen aan de Javastraat en het bosje van Repelaer is de structuur echter onsamenvattend.

Zeeheldenkwartier en Kortenbos, begin 20-ste eeuw

Zeeheldenkwartier en Kortenbos anno 2015: nieuw buurtpark Kortenbos, buurtgroentjes in Zeeheldenkwartier

Oude Centrum/Binnenstad 17.245 inw, Kortenbos 6.875 inw, Zeeheldenkwartier 10.802 inw

- weinig kinderen, jongeren en ouderen
- veel eenpersoonshuishoudens en veel appartementen
- veel particuliere huurwoningen
- veel vooroorlogse woningen en ook stadsvernieuwing (in Oude Centrum/Kortenbos)

Archipelbuurt 5.702 inw, Willemspark 1.320 inw

- weinig kinderen en jongeren
- veel eenpersoonshuishoudens
- veel bewoners afkomstig uit andere westerse landen
- veel koopwoningen
- bovengemiddeld inkomen
- veel vooroorlogse woningen (statige panden)

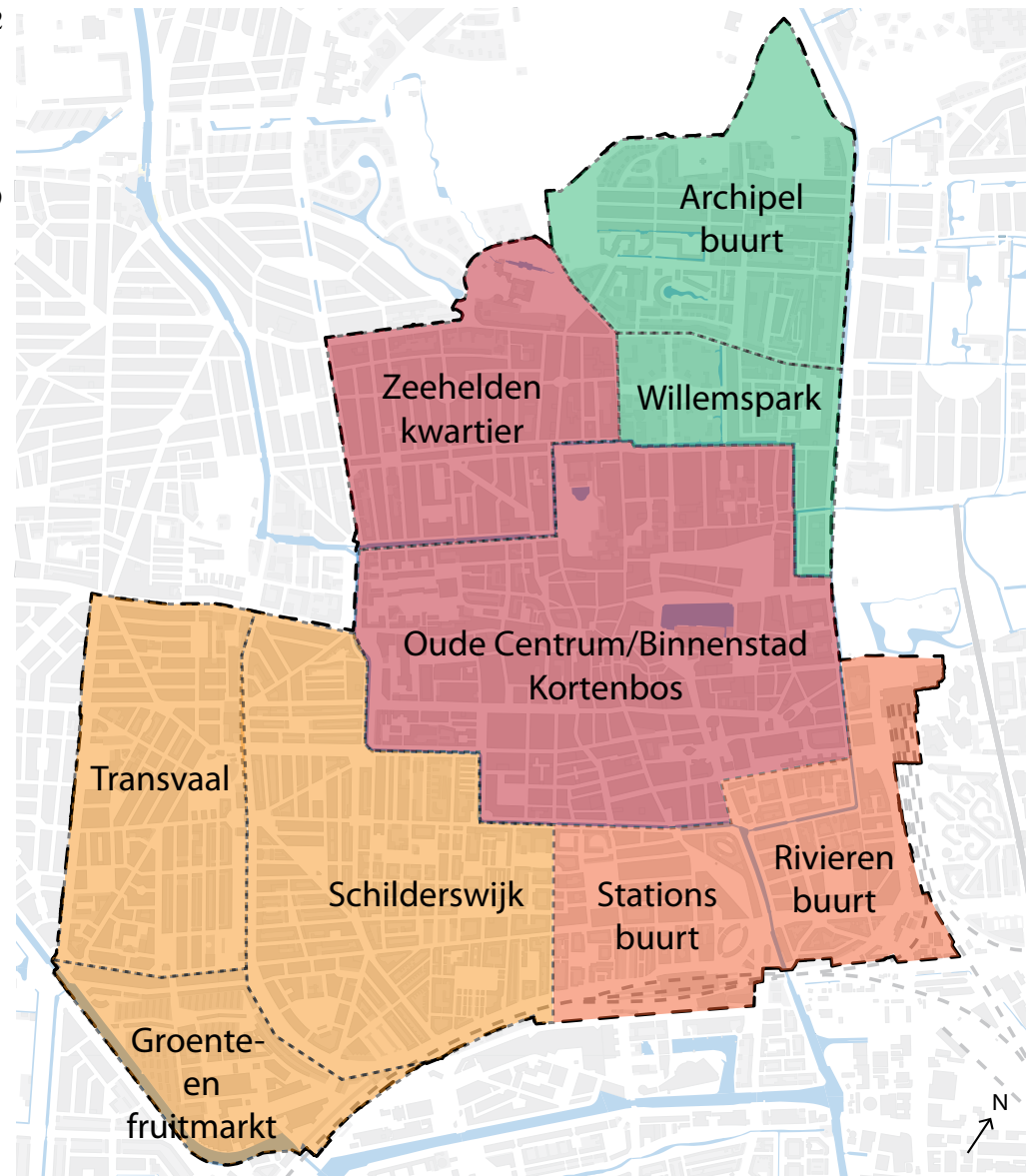
Schilderswijk 33.199 inw, Transvaal 14.321 inw, Groente- en Fruitmarkt 5.153 inw

- veel kinderen, jongeren en ouderen
- veel eenoudergezinnen en veel appartementen
- veel nieuwe Hagenaars
- veel sociale huurwoningen
- veel lage inkomens
- in Schilderswijk: veel stadsvernieuwing
- in Transvaal/Groente-en Fruitmarkt: veel vooroorlogse woningen

Rivierenbuurt 2.864 inw, Stationsbuurt 9.211 inw

- weinig kinderen, jongeren en ouderen
- veel eenpersoonshuishoudens
- veel nieuwe Hagenaars
- veel appartementen
- veel sociale huurwoningen
- veel lage inkomens
- veel vooroorlogse woningen
- in Stationsbuurt: ook veel stadsvernieuwing

(uit: Stadsdeelplan Centrum 2012 - 2015)

Sociaal economische aspecten per wijk

In het stadsdeel Centrum wonen nu circa 100.000 mensen. Dat is ruim 1/5e van alle inwoners van Den Haag en bijna net zo veel als in een middelgrote stad als Delft of Zoetermeer. Het stadsdeel bestaat nog steeds uit wijken en buurten die sterk van elkaar verschillen. Het stadsdeel wordt bewoond door mensen met allerlei nationaliteiten. Daarnaast zijn er grote inkomensverschillen.

Zo is de Schilderswijk de meest kinderrijke wijk van Den Haag, ruim 26% van de inwoners is jonger dan 15 jaar. Willemspark is de minst kinderrijke wijk binnen het stadsdeel: nog geen 8% van de bewoners is jonger dan 15 jaar. De Archipelbuurt is qua gemiddelde leeftijd van de inwoners de oudste wijk van het stadsdeel, ongeveer 42% van de bewoners is 45-plus.

In Den Haag is circa 54% van de bewoners van Nederlandse afkomst, in het stadsdeel Centrum is dat 30%. Binnen het stadsdeel zien we forse verschillen in de etnische verscheidenheid: in de Archipelbuurt is 61% van de bewoners van Nederlandse afkomst, in de Schilderswijk en Transvaal respectievelijk 10 en 11%.

De inwoners van de Schilderswijk, Transvaal en de Rivierenbuurt-Zuid (samen met enkele buurten in Escamp en Laak) hebben gemiddeld genomen het laagste inkomen. In de Archipelbuurt en het Willemspark ligt het gemiddelde inkomen ver boven het Haagse gemiddelde.

In de Archipelbuurt en het Willemspark is circa 95% van de bewoners tevreden over hun woning en de woonomgeving. Het merendeel van de bewoners heeft geen verhuiscansen (buiten de eigen buurt). In de Groente & Fruitmarkt zijn de meeste inwoners (95%) eveneens tevreden over hun woning, maar hier zou meer dan 40% uit onvrede met de woonomgeving liever naar een andere omgeving verhuizen.

(uit: Stadsdeelplan Centrum 2012 - 2015)

Schilderswijk en Transvaal, meest kinderrijke buurten van het stadsdeel

Zuiderpark

grote groengebeiden en parken in de directe nabijheid van het stadsdeel Centrum (binnen circa 500m)

Hoeveelheid groen per wijk

Openbaar groen per wijk, kwantitatief

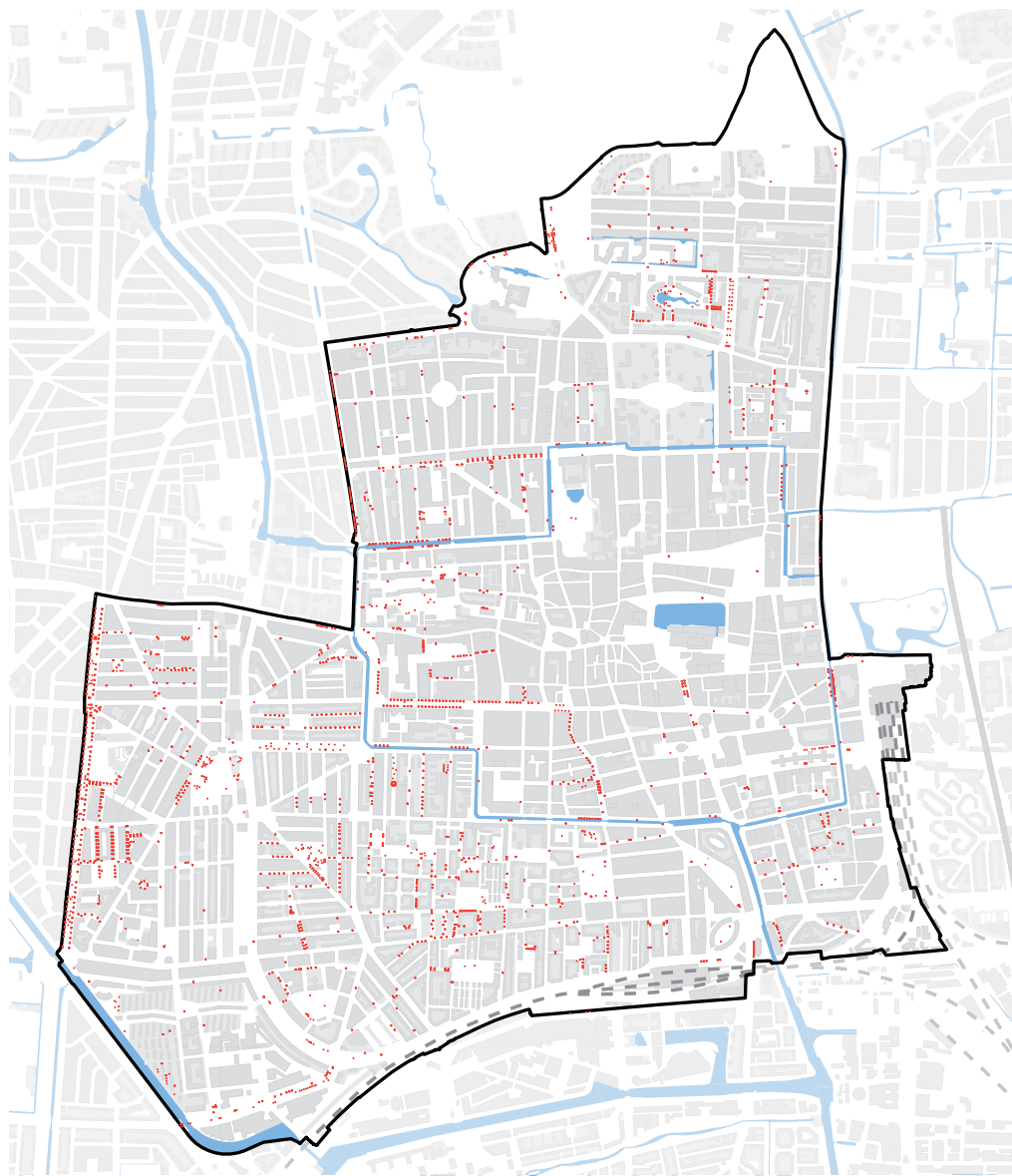
De wijken van het stadsdeel kennen onderlinge verschillen in de hoeveelheid openbaar groen en bomen.

Kijkend naar het openbaar groen binnen de grenzen van de wijk zelf blijkt in de Zeeheldenbuurt en het centrum binnen de grachtenring het minste openbare groen aanwezig te zijn. In de Archipelbuurt en Willemspark ligt juist relatief veel openbaar groen. De Schilderswijk, en ook Transvaal, vallen op vanwege de hoge inwonersaantallen per hectare: de hoeveelheid openbaar groen wijkt niet veel af van het gemiddelde van het gehele stadsdeel, maar de hoeveelheid mensen die er gebruik van maken is veel hoger dan in de andere wijken. De druk op het aanwezige groen is daardoor erg hoog. Renovatie of vervanging is daarom vaker nodig om het niveau op peil te houden.

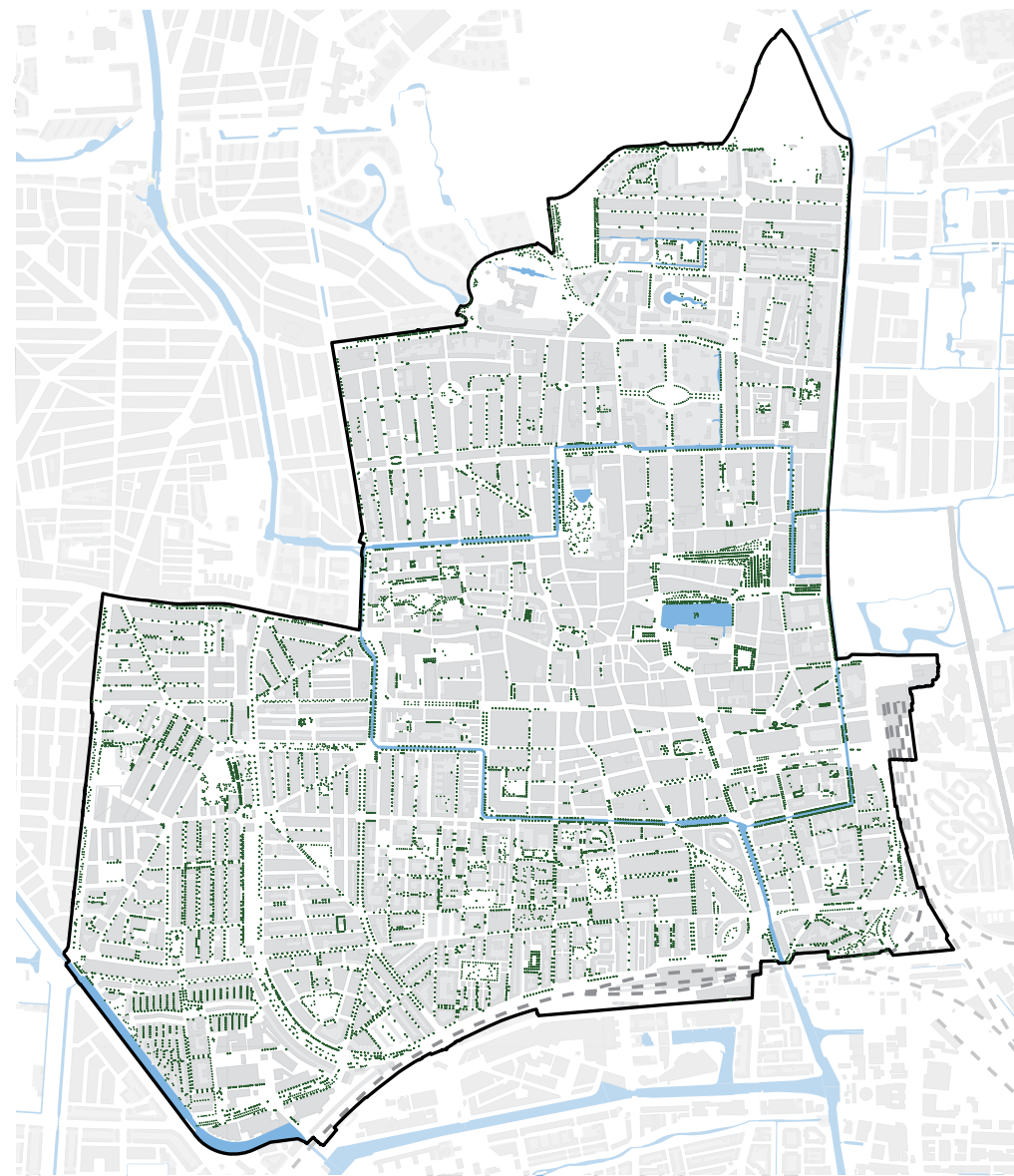
Behalve het openbaar groen in de wijken zelf zijn ook de grote groengebieden of parken in de directe nabijheid van de wijk van belang. Aan de noord- en oostzijde van het stadsdeel liggen de Scheveningse Bosjes en de Koekamp/Malieveld met daarachter het Haagse Bos. Het Zuiderpark grenst aan de zuidkant van Transvaal en wijkpark de Verademing ligt op korte afstand van het Zeeheldenkwartier en het noorden van Transvaal en de Schildersbuurt.

Zeeheldenkwartier, relatief weinig openbaar groen in de wijk zelf

jonge bomen (< 15 jaar)

oude bomen (> 15 jaar)

Openbaar groen per wijk, kwalitatief

Naast de hoeveelheid openbaar groen heeft ook de kwaliteit ervan invloed op de mate waarin een wijk als stenig of groen ervaren wordt.

Bomen

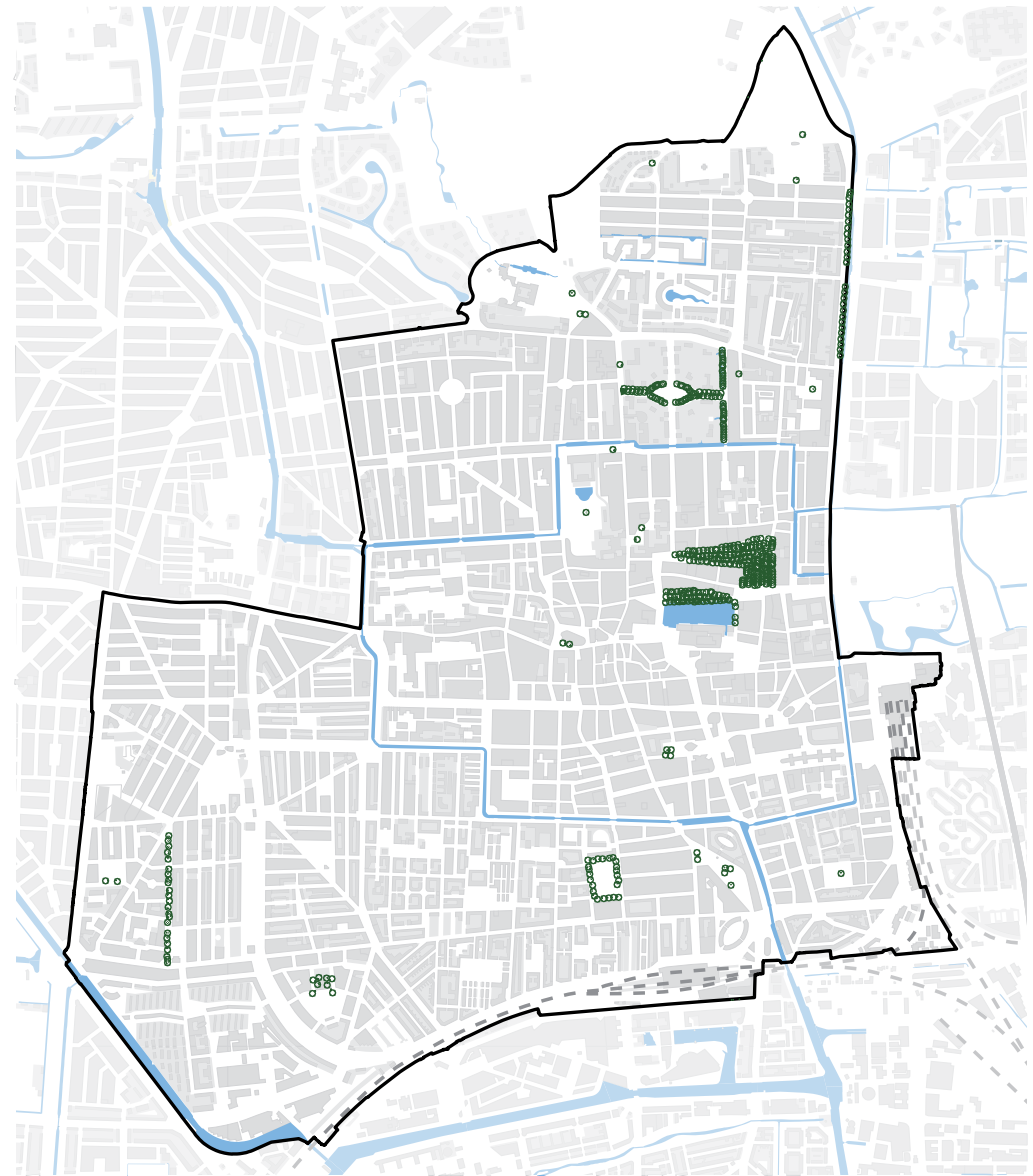
De leeftijd van een boom, met name oudere bomen, beïnvloeden het straatbeeld sterk. In het stadsdeel valt op dat er relatief meer oudere en monumentale bomen in de binnenstad en in de noordelijke woonwijken voorkomen. In de Schilderswijk en aan de westzijde van Transvaal zijn juist veel jonge bomen aanwezig (zie kaarten).

Vanuit groenbeheer is er speciale aandacht voor de groeiomstandigheden van monumentale bomen. De groeiomstandigheden van de overige bomen zijn in het kader van deze visie niet bekeken maar zijn wel van grote invloed op de identiteit en het beeld.

Afgezien van de beschikbare ruimte in boven- en ondergrond (parkeren, kabels- en leidingen, afvalinzameling etc.) geldt in het algemeen dat hoe zandiger en droger de bodem hoe stabiel en ouder de bomen. Deze situatie is er in de noordelijke wijken en de binnenstad. In de wijken ten zuiden van de binnenstad zijn de groeiomstandigheden minder gunstig ten aanzien van bodem en grondwaterstand. Aandacht voor de groeiomstandigheden en soortkeuze in Schilderswijk, Transvaal en Stationsbuurt is daarom van belang. Ten aanzien van iepen- en kastanjeziekte is apart beleid geformuleerd binnen de gemeente Den Haag.

Groenvlakken

Het door de gemeente beheerde wijk- en buurtgroen bestaat uit meer dan 80 werkpakketten, zoals gazons, grove heesters, solitaire bomen en dergelijke. Bij ieder werkpakket horen onderhoudshandelingen en kosten. Uit de inspecties van het beheer van de groenvlakken (2011-2012) komt naar voren dat de algehele kwaliteit goed is. Technisch gezien is het groen in stadsdeel Centrum voor 17% op hofstadniveau en voor 80% op residentieniveau.

monumentale bomen (> 50 jaar)

geveltuintjes Schilderswijk

fietstuintje Zeeheldenkwartier

stadslandbouw Zeeheldenbuurt

geveltuintjes Zeeheldenkwartier

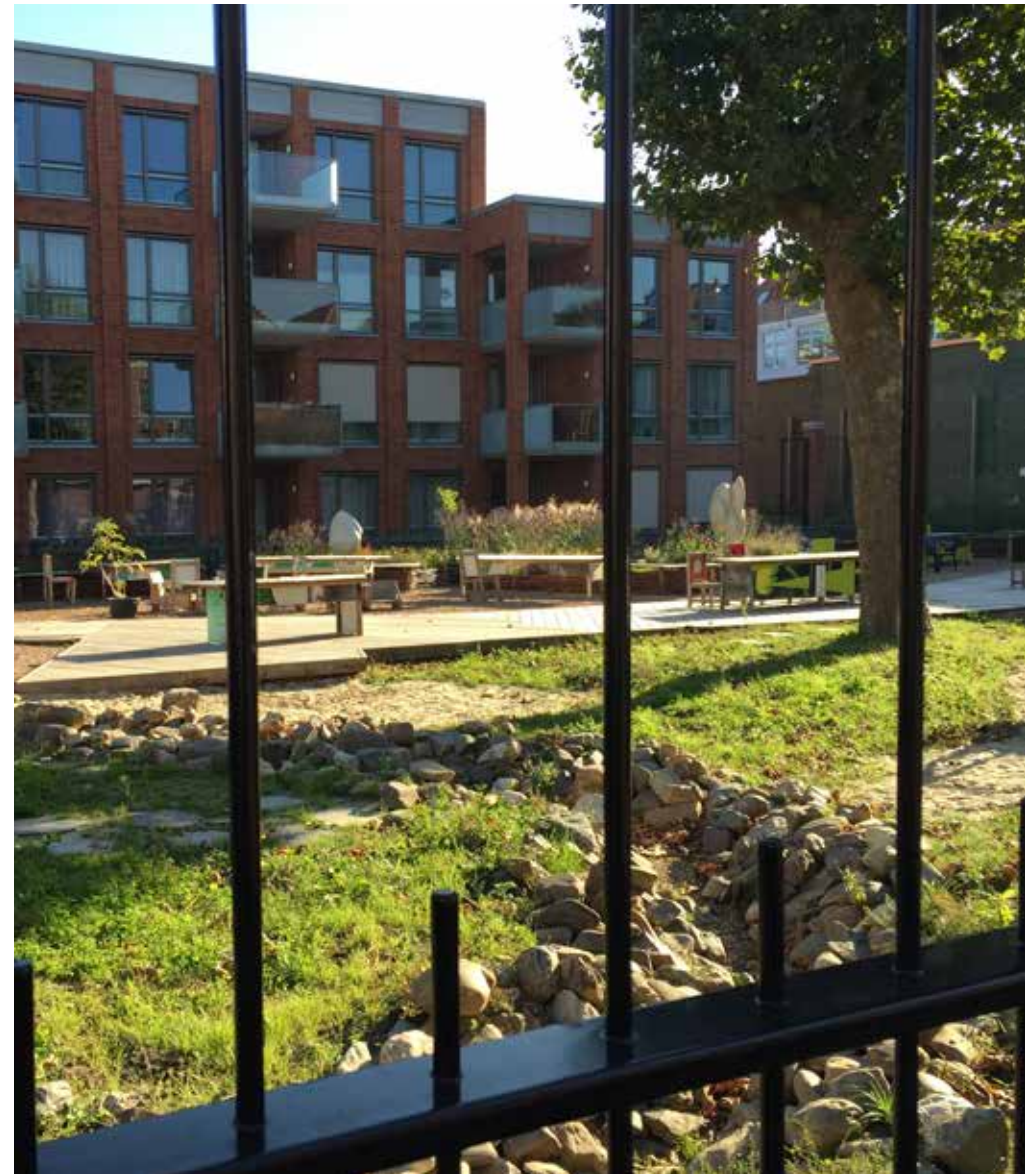
Particulier groen in de verschillende wijken

Naast het openbaar groen dat door de gemeente wordt onderhouden draagt ook de aanwezigheid van particulier en semi-openbaar groen bij aan een groenere wijk.

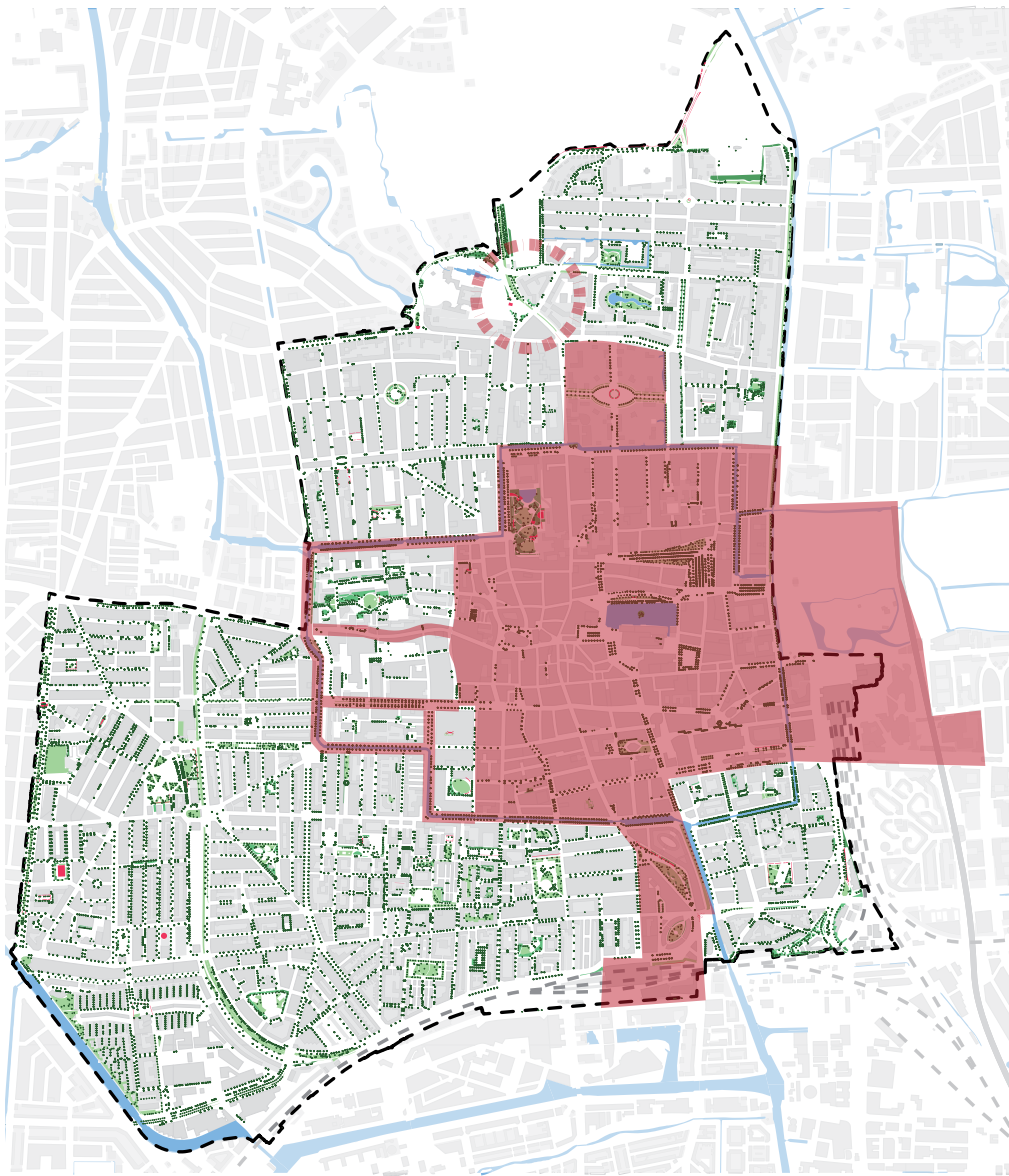
Particulier groen kent verschillen in maat en beheer: van geveltuintjes tot grote binnentuinen beheerd door bewoners, bedrijven of woningcorporaties.

In de noordelijke wijken en de binnenstad zijn het vooral bewoners en bedrijven met in de Archipelbuurt en Willemspark vooral achtertuinen; in het Zeeheldenkwartier meer achtertuinen en geveltuintjes en gezamenlijke initiatieven zoals de Zeeheldentuin.

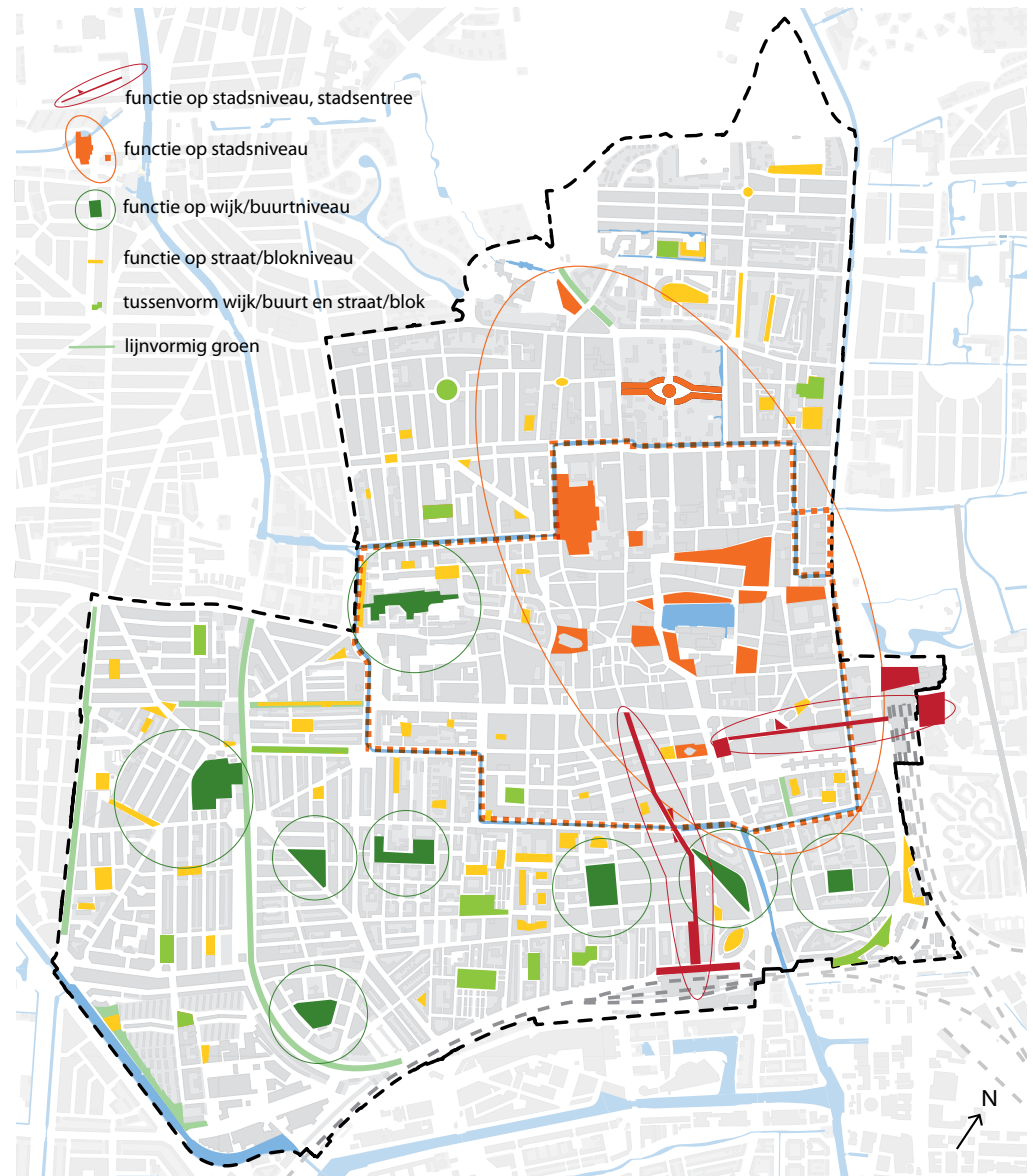
Geveltuintjes zijn in de Schilderswijk veel minder aanwezig. Veel bouwblokken hebben hier met de stedelijke vernieuwing binnentuinen gekregen die nog voor een groot deel groen zijn en in beheer bij woningcorporaties of het stadsdeel.

Zeeheldentuin, energie op initiatieven voor particulier groen

Dwars door het stadsdeel Centrum loopt het gebied waar, conform het Handboek Openbare Ruimte, de kwaliteitsstandaard Hofstad Kwaliteit voor de openbare ruimte geldt. Dit gebied betreft de meest intensief gebruikte en drukst bezochte delen van de stad. De openbare ruimte moet hier aan hogere kwaliteitseisen voldoen. De overige gebieden worden ingericht met Residentie Kwaliteit.

groen functioneert op verschillende niveaus

Gebruik groen: van stadsniveau tot straatniveau

Het groen in het stadsdeel Centrum heeft verschillende niveaus: er zijn parken die functioneren op wijkniveau, historische pleinen met een betekenis op stadsniveau en speelplekjes die alleen worden gebruikt door direct omwonenden. Op de kaart hiernaast is het groen ingedeeld naar dit functioneren op deze verschillende niveaus. (De functie van het groen ten aanzien van ecologie en klimaat wordt in het tweede deel van de inventarisatie toegelicht.)

Binnenstad

In de binnenstad heeft veel groen vooral een functie op stadsniveau. Het groen is van belang voor bewoners én bezoekers: hier komen alle Hagenaars en de plaatsen zijn bij iedereen bekend. Ook is er op een aantal plaatsen sprake van een toeristische, internationale component. Steekwoorden zijn: verblijf, levendigheid, zien en gezien worden, foto-locaties. Het betreft de meest intensief gebruikte en drukst bezochte delen van de stad. De openbare ruimte moet hier aan hoge kwaliteitseisen voldoen. Dat is vastgesteld in het beheersniveau Hofstadkwaliteit, zie figuur links.

De niveau's kunnen elkaar hier in de weg zitten: de gebruiksdruk op de binnenstad is hoog, onder andere door de vele evenementen. Iedere dag is er wel iets te doen, en daar ondervinden bewoners soms overlast van. Evenementen hebben daarbij ook invloed op de kwaliteit van het stadsgroen: opbouw van bijvoorbeeld de kermis gaat soms ten koste van de bloeiende bloembollen in de gazons. Gebieden zoals de Lange Vijverberg zijn soms voor langere tijd afgesloten wat het reguliere beheer bemoeilijkt.

Buurtparken

In de woonbuurten liggen parken voor de wijk of de buurt. Op buurtpark Kortenbosch na liggen al deze buurtparken ten zuiden van de binnenstad. Het zijn geliefde plekken met een veelzijdig gebruik. Dit groen heeft een oppervlakte van meerdere hectares, waardoor functies zodanig ten opzichte van elkaar gesitueerd kunnen zijn dat er geen onderlinge concurrentie ontstaat. Er is sprake van meerdere functies, zoals ontmoeting en verblijf, sport en spel voor alle leeftijden. De aanwezigheid van bijvoorbeeld maatschappelijke voorzieningen rondom een park heeft een positieve invloed op het functioneren ervan: het maakt het park automatisch tot een ontmoetingsruimte.

Blok- en straatgroen

Behalve de buurtparken zijn er vele kleinere plekken op straat- of blokniveau en meestal ingericht zijn voor specifiek gebruik, bijvoorbeeld als speelplek. Ze liggen verspreid

buurtpark Grevelingenveld: ruimte voor sport, spel en verblijf in een groene entourage

straatgroen, Hillebrant Jacobsplein, Rivierenbuurt

blokgroen, speelplek Zusterstraat, Schilderswijk

straatgroen, oude bomen in Transvaal

straatgroen Morgenzonlaan, Transvaal

door het gehele stadsdeel. Een deel van deze plekken, meestal binnentuinen, zijn afgeschermd met een hek dat kan worden afgesloten. Dit geldt overigens ook voor een deel van de buurt- en wijkparken: het Oranjeplein en het Van der Vennepark worden 's avonds afgesloten met een hek.

Tussenvorm

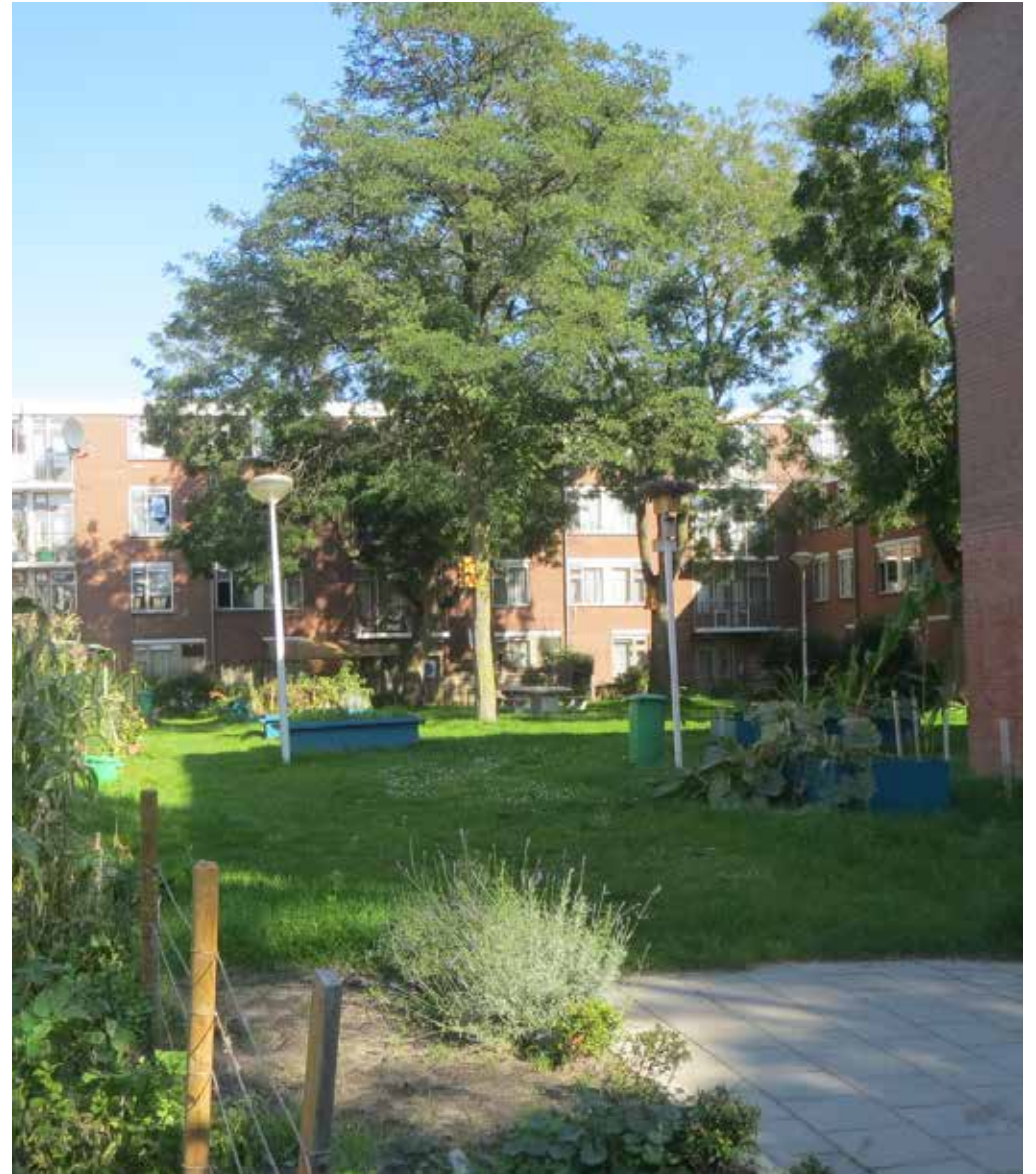
Op de kaart op bladzijde 26 is zichtbaar dat er ook plekken zijn, die qua grootte en functioneren tussen wijk/buurt niveau en blok/straat niveau in vallen. Dit is met name in de Schilderswijk aan de orde: in het middendeel liggen meerdere van deze plekken op korte afstand van elkaar. Voor het merendeel zijn dit groene openbare ruimtes die met de stadsvernieuwing zijn toegevoegd aan de wijken. De ruimtelijke kwaliteit van dit groen en de verwevenheid met de omgeving zijn vaak niet optimaal wat van invloed is op het functioneren ervan. Parkjes grenzen niet aan hoofdroutes en de wanden zijn vaak anoniem of bestaan uit achterkanten. Voorbeelden zijn het Waterlooplein, Joubertplantsoen en het Jacob van Campenplein.

Lijnvormig groen

Het lijnvormige groen is in een aparte legenda-eenheid weergegeven. Het heeft vooral ruimtelijke betekenis in de zin van herkenbaarheid en oriëntatie. In een aantal gevallen is er tevens een gebruiksfunctie in de vorm van een plantsoentje of speelplek.

tussen blok/straat en wijk/buurniveau in, Waterlooplein

Participatie

Participatie door burgers bij de inrichting en het beheer van de openbare ruimte staat politiek hoog op de agenda: de openbare ruimte is er tenslotte voor de burgers. In de inspraak- en participatieverordening Den Haag 2012 is geregeld dat bewoners, experts, bedrijven en andere partijen betrokken kunnen worden bij de ontwikkeling of uitvoering van beleid. Daarbij worden vier niveaus onderscheiden: Raadplegen, Adviseren, Coproduceren en Meebeslissen. De wijze van betrokkenheid van burgers kan dus variëren van het informeren van de burgers tot aan meebeslissen door de burgers zelf. Naast traditionele, offline participatie, zoals een bijeenkomst in een zaal, zijn er binnen de gemeente meerdere online tools voor participatie beschikbaar.

Participatie bij de inrichting van een klein plantsoentje werkt anders dan participatie bij de inrichting van een wijkpark: in het laatste geval gaat het over de belangen en wensen van een veel grotere groep mensen dan alleen de direct omwonenden. Hoe kleiner de omgeving is waar de groene plek een functie voor heeft, hoe groter de ruimte is voor participatie. De insteek vanuit het stadsdeel Centrum is een zo hoog mogelijke graad van participatie na te streven. Daarbij blijkt dat goede ervaringen met name worden opgedaan bij inrichting en beheer van groen op lokaal niveau: het straat- en blokgroen.

Bij het kiezen van het niveau van participatie moet dus helder zijn wat de functies van de groene plek zijn, wat de kaders en randvoorwaarden zijn en wie de belanghebbenden zijn. Alleen dan kunnen de belangen van de verschillende groepen gebruikers onderling én algemene belangen goed tegen elkaar worden afgewogen en ontstaan geen te hoog gespannen verwachtingen. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de ecologische waarde van een plek of de invloed van de plek op het imago van de gehele stad of de waarde voor toerisme.

Participatie is ook een middel in wijkontwikkeling. De ruimtelijke kwaliteit van de inrichting van de openbare ruimte of de ecologische betekenis van de plek kunnen daarbij uit beeld verdwijnen of van ondergeschikt belang zijn. Hierbij dienen keuzes te worden gemaakt afhankelijk van de betekenis van de plek.

**Voorbeelden
typen bloembakken**

hanging basket

geraniumzuil

brugbakken

etagère

wisselbeplanting

vaste invulling

Toepassing van bloembakken

Een bijzonder ruimtelijk ontwerpmiddel in stadsdeel Centrum is het gebruik van bloembakken die met name in de binnenstad worden toegepast. Hiervoor zijn extra middelen beschikbaar voor plaatsing en beheer (RIS 73961). Er zijn verschillende aanleidingen voor de toepassing van bloembakken. Enerzijds ter verfraaiing van mooie en bijzondere plekken. Daarnaast worden plantenbakken toegepast als de ondergrond beplanting in de volle grond niet toelaat (bijvoorbeeld de boombakken op de Parkstraat die op een waterleiding zijn geplaatst).

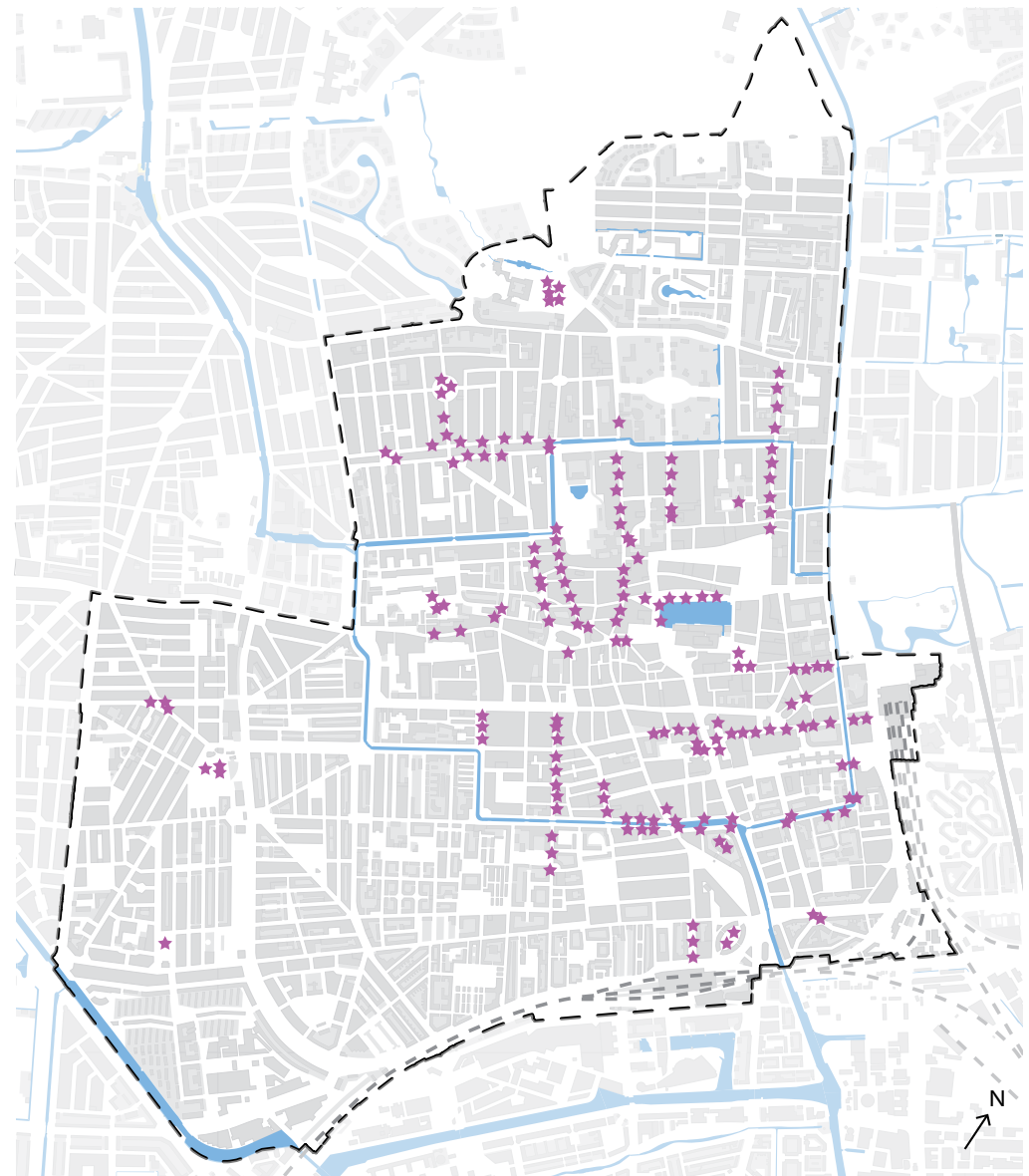
Er zijn meerdere typen bloembakken:

- geraniumzuilen vormen een typisch Haagse vorm van bloembak ter accentuering van bijzondere plekken
- hanging baskets bieden mogelijkheid tot verfraaiing op plekken met weinig stoepruimte en ter hoogte van detailhandel en horeca
- zogenaamde brugbakken hangen op de brugleuningen ter accentuering van de grachtenring
- de etagère met wisselbeplanting wordt alleen op bijzondere plekken met veel ruimte toegepast
- bakken, van kunststof, hout of staal, met wisselbeplanting of met een meer vaste invulling worden op diverse plekken toegepast

Per plek staat meestal één type bak. Dit kan een sterk beeld opleveren. Bijvoorbeeld de geraniumzuilen bij de Nieuwe Kerk. De zuilen passen bij de plek met betrekking tot maat en onderlinge afstand.

Bij de Hofvijver staan plantenschalen aan de kade, een etagère op de hoek met de Vijverdam én brugbakken aan de leuning van de vijverdam. De bloemen worden graag door bewoners en toeristen op de foto gezet maar het blijft een optelsom. De schalen langs de kade lijken klein in de ruimte en staan er wat verloren bij terwijl de etagère hinderlijk in de looproute staat en dus te groot is.

Soms gaan de bloembakken concurreren met vaste plantvakken zoals de geraniumpyramides bij het Vredespaleis. De bloembakken hebben weinig toegevoegde waarde.

globale locatie bloembakken (alle typen)

Anna van Buerenplein, plantvakken en bloembakken

Noordeinde: optelsom van bloembakken; een samenhangend 'bloemenplan' zou het beeld kunnen versterken

bloembakken, verloren in de ruimte, Bocht van Guinea

bloembakken als probleemoplosser: verzachten blinde muren

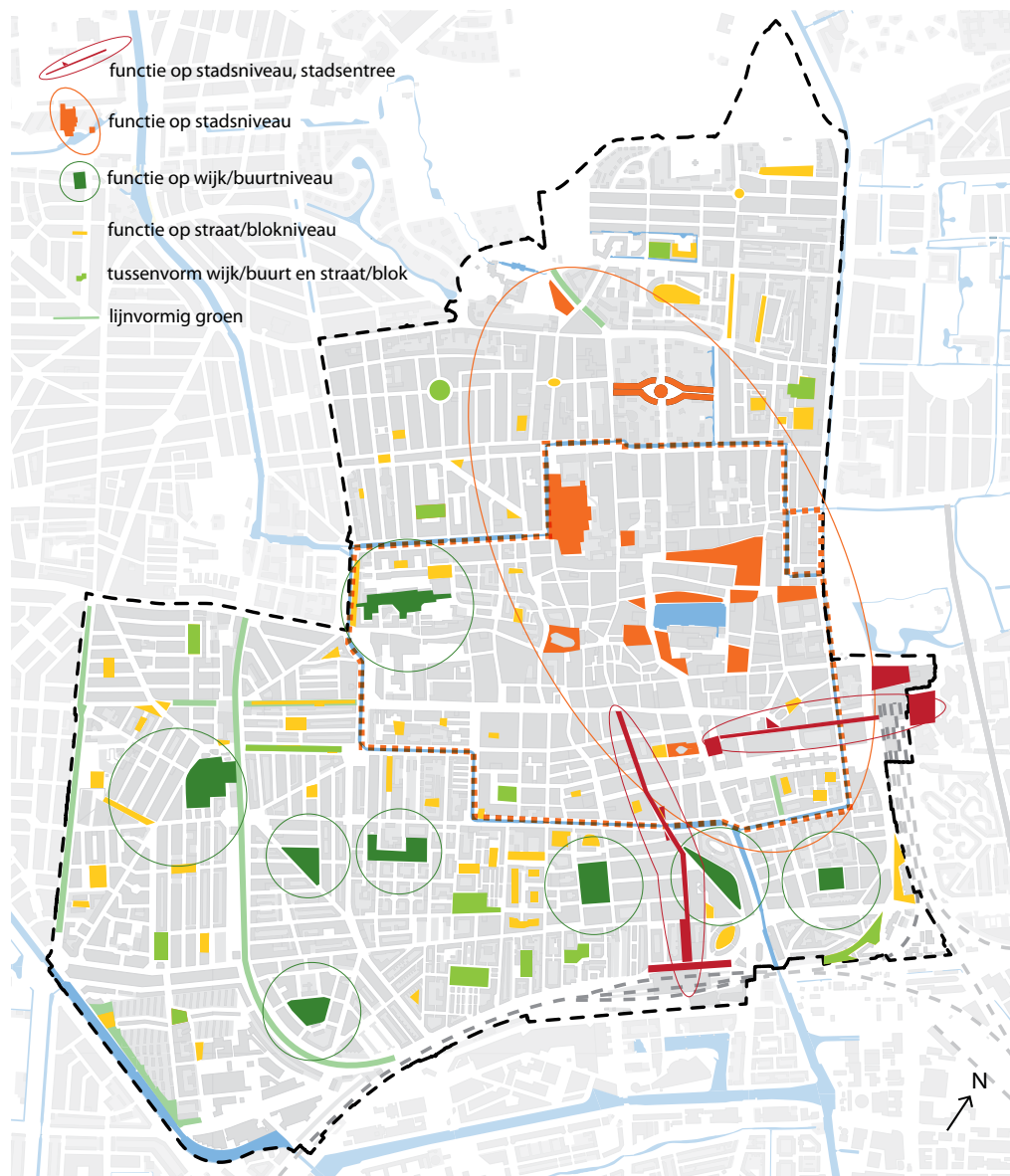
Actieve en betrokken ondernemers vragen naar fleur en worden 'beloond' met beplanting. Resultaat daarvan is dat op een aantal plekken meerdere variaties bloembakken naast elkaar staan zoals bijvoorbeeld op het Noordeinde: Hier zijn klassieke houten bakken, hanging baskets en geraniumpyramides (bij het beeld) te vinden. Het is een bonte boel maar tevens een optelsom. Een samenhangend 'bloemenplan' voor de straat kan het beeld versterken.

In de woongebieden worden bloembakken soms toegepast als 'probleemoplosser'. Bijvoorbeeld om stedenbouwkundige problemen zoals blinde gevels en overhoeken te verzachten of als maatregel om verkeer te geleiden. Hoewel veel van deze plaatsingen op verzoek van bewoners worden gedaan is het discutabel of het wenselijk is hier budget voor bloembakken en beheer voor aan te wenden. De bakken staan er wat verloren in de ruimte zoals bijvoorbeeld in de Bocht van Guinea of op het Muzenplein. Het echte probleem van een stenige leegte wordt niet opgelost. Duidelijke keuzes bij de inzet van middelen en maatregelen zijn gewenst.

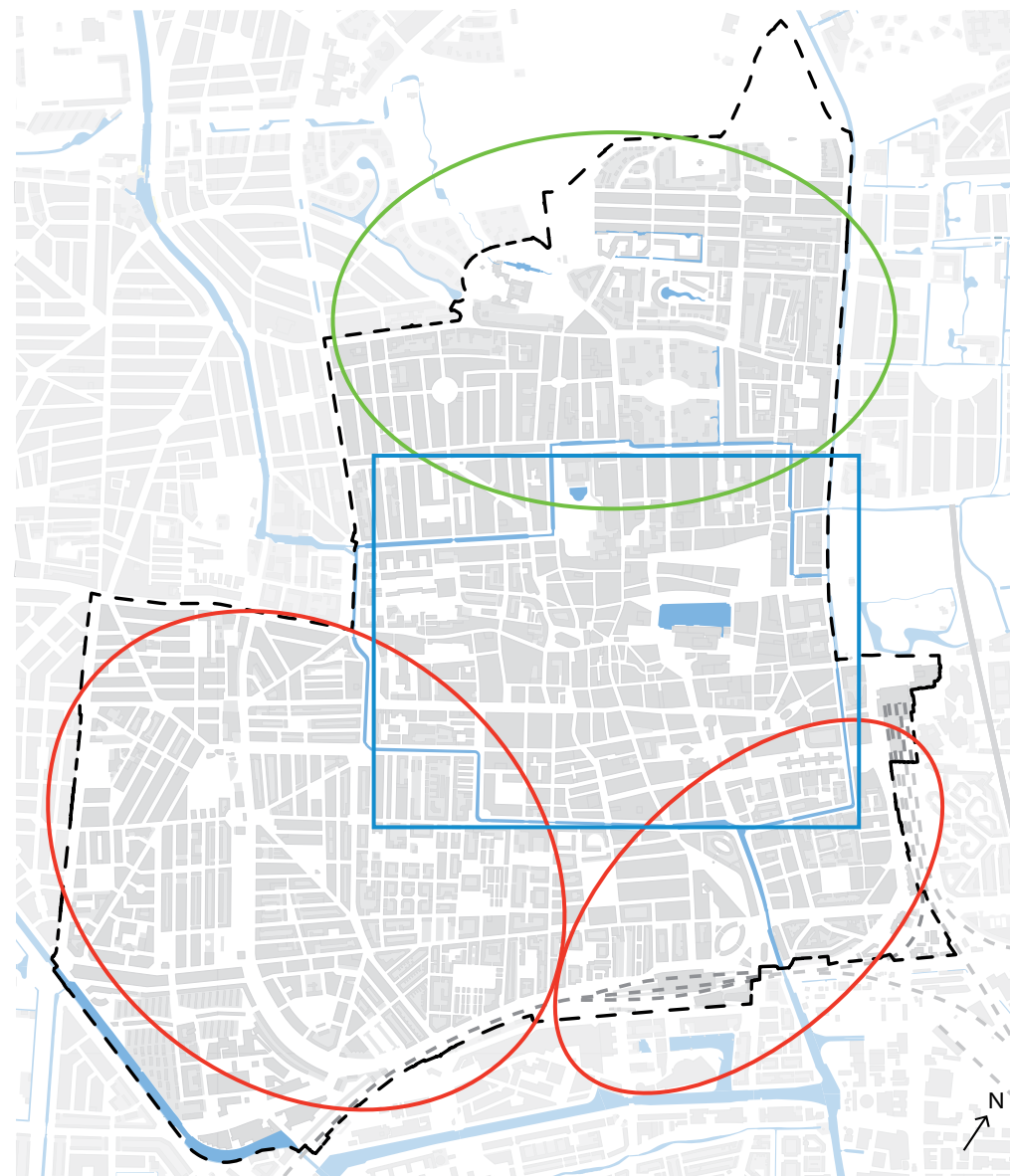
In de laatste projecten rondom het station zijn de plantenbakken als maatwerk meegenomen in het ontwerp. Hierdoor wordt het beeld eigentijds, meer specifiek en minder inwisselbaar. Op de Haagse Loper worden flinke bakken neergezet. Op het Anna van Buerenplein naast de groenvakken plantenbakken met Magnolia's en in de Turfmarkt iets kleinere bakken met struiken en bloemen. De maat van de bakken past bij de grootschalige ruimtes en versterken het specifieke beeld van de stadsentree.

Bijzondere plantvakken bij het Vredespaleis; geraniumzuilen voegen weinig toe

groen functioneert op verschillende niveaus

stadsdeel Centrum, stedenbouwkundig 3 deelgebieden

Conclusies inventarisatie ruimtelijke opbouw en gebruik

1. Driedeling Stadsdeel Centrum

De verschillen in stedenbouwkundige opbouw, in sociaal economische samenstelling, de ligging van het groen in de binnenstad of juist in een woonomgeving en de hoeveelheid groen maken dat het gebruik van het groen en de druk er op sterk verschillen per wijk. Op hoofdlijn kan het stadsdeel daarom worden ingedeeld in drie zones: de groene, monumentale buurten ten noorden van het centrum, het centrum binnen de grachtenring en de dichtbevolkte woonbuurten ten zuid-westen van het centrum.

Dichtbebouwde woonbuurten ten zuiden van het centrum

In de dichtbebouwde woonwijken is de druk op de openbare ruimte het grootste en ligt het accent op spelen en ontmoeten. Hier liggen bijna alle wijk- en buurtparken van het stadsdeel Centrum. De Schilderswijk is de meest dichtbevolkte wijk. Het gebruik van de openbare ruimte is zeer intensief. Door de grote gebruiksdruk op het groen is vaker renovatie of vervanging van bijvoorbeeld meubilair nodig om het niveau op peil te houden. In Transvaal en de Groente-en fruitmarkt is er een grote gebruiksdruk met daarbij een relatief hoge parkeerdruk. De openbare ruimte is stenig ingericht om een maximaal gebruiksnut te realiseren. Het groen dat is toegevoegd na de grootschalige stadsvernieuwing is niet altijd van goede kwaliteit door een onvoldoende hechting met de omgeving.

Groene, monumentale buurten ten noorden van het centrum

In de Archipelbuurt en Willemspark is de druk op het openbaar groen veel kleiner. De aanwezigheid van het Vredespaleis, monumentale plekken als Plein 1813, de vele ambassades en de monumentale bebouwing maken dat de uitstraling van het groen hier vooral representatief is. De Scheveningse Bosjes en het Haagse Bos liggen relatief dichtbij en er is veel privaat groen aanwezig, waardoor de gebruiksdruk op het openbaar groen laag is. Het accent ligt hier veel meer op representatief groen en er is minder behoefte aan gebruiksgroen.

De Zeeheldenbuurt lijkt wat betreft verhouding groen-bebouwing op de binnenstad. Deze wijk is vrij dicht qua bebouwing en heeft relatief weinig groen en bomen. Groen in de vorm van een buurtpark ontbreekt.

Het centrum binnen de grachtenring

In de binnenstad ligt veel groen van historische en monumentale waarde. Het groen heeft vooral een functie op stadsniveau. Het betreft de meest intensief gebruikte en drukst bezochte delen van de stad, die toeristisch gezien van groot belang zijn. De openbare ruimte moet daarom aan hoge kwaliteitseisen voldoen (Hofstadkwaliteit).

2. Groentypen

Het wijk- en buurtgroen kan worden ingedeeld in verschillende groentypen, afhankelijk van het niveau waarop het groen functioneert.

3. Hoeveelheid openbaar groen per wijk

In de Zeeheldenbuurt en het centrum binnen de grachtenring is het minste openbare groen aanwezig. In de Archipelbuurt en Willemspark ligt juist relatief veel openbaar groen. De Schilderswijk en ook Transvaal vallen op vanwege de hoge inwonersaantallen per hectare: de hoeveelheid openbaar groen wijkt niet veel af van het gemiddelde van het gehele stadsdeel maar het aantal bewoners dat er gebruik van maakt is veel groter dan in de andere wijken. De druk op het aanwezige groen is daardoor erg hoog.

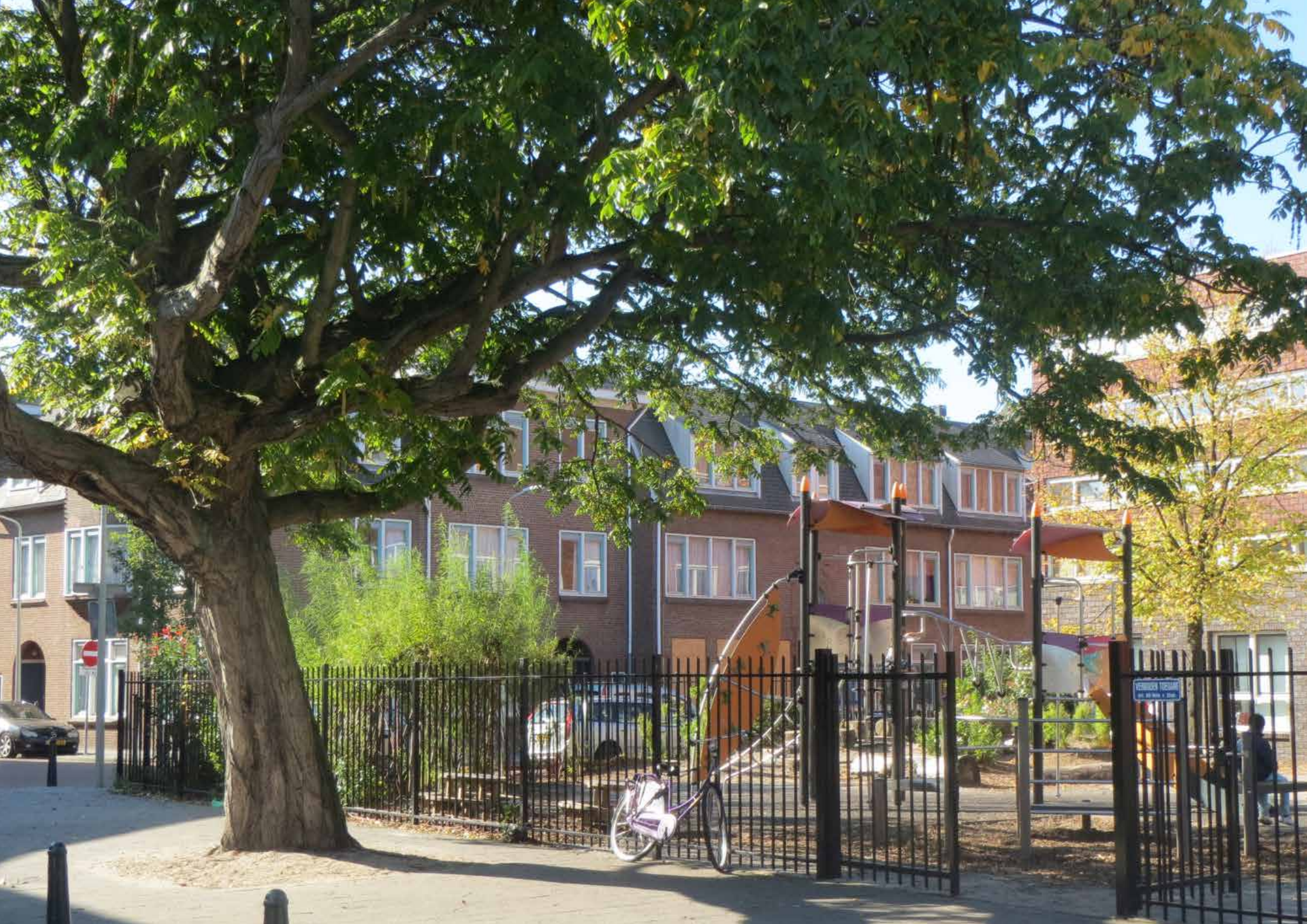
Naast de hoeveelheid openbaar groen heeft ook de kwaliteit ervan (bijvoorbeeld jonge of oude bomen) en de aanwezigheid van particulier en semi-openbaar groen invloed op de wijze waarop een wijk als stenig of groen ervaren wordt. Ook de nabijheid van grote groengebieden of parken is van belang.

4. Participatie

Bij het kiezen van het niveau van participatie moet helder zijn wat de verschillende functies van de groene plek zijn, wat de kaders en randvoorwaarden zijn en wie de belanghebbenden zijn. Alleen dan kunnen de belangen van de verschillende groepen gebruikers onderling én algemene belangen (bijvoorbeeld de ecologische waarde van een plek) goed tegen elkaar worden afgewogen. Zo kan worden voorkomen dat groen verdwijnt door een opeenstapeling van initiatieven en de kwaliteit van het woon- en leefklimaat afneemt.

5. Toepassing bloembakken

Een bijzonder ruimtelijk ontwerp middel in stadsdeel Centrum is het gebruik van bloembakken, op grotere schaal dan in de rest van de stad, die met name in de Binnenstad worden toegepast ter verfraaiing van bijzondere plekken. Het is discutabel of het wenselijk is dit budget ook aan te wenden voor bloembakken die worden toegepast om ruimtelijke of verkeerskundige problemen op te lossen. Duidelijke keuzes bij de inzet van dit middel en eigentijdse en vernieuwende toepassingen van de bloembakken zijn gewenst.

VERBODEN TOEGANG
Van 08.00 uur tot 18.00 uur

Inventarisatie - klimaat en ecologie

*door schaduw minder opwarming
van stenige materialen*

*groen maaiveld warmt minder
snel op dan stenige materialen*

*verkoeling door verdamping
door groen*

Klimaat

Hitte-eilandeffect

Uit voorspellingen van het KNMI blijkt dat langere warme perioden steeds vaker zullen voorkomen. Klimaatscenario's gaan uit van een toename van het aantal tropische dagen van ongeveer 5 per jaar tot 23 dagen in 2050 en 38 in 2100. Dat betekent dat het gemiddeld een maand lang warmer is dan 30 graden.

Extreme warmte leidt tot vermindering van comfort en van het functioneren van mensen. Sommige mensen krijgen last van hittestress, met bijbehorende gezondheidsproblemen zoals uitdroging, concentratie-, slaap- en ademhalingsproblemen, vermoeidheid en allergieën.

De gevolgen van langere hitteperioden zijn het grootst in steden. Steden zijn gevoelig voor opwarming, hitte en droogte. Dat komt omdat steden, doordat ze zo stenig zijn, veel warmte vasthouden en daarnaast ook zelf warmte produceren (airconditioners, restwarmte bedrijven etc). Na enige dagen aanhoudende warmte kan de temperatuur in steden onder invloed van de zon oplopen. Temperaturen van ca. 4°C hoger dan de omliggende gebieden zijn heel gewoon. Steden veranderen dan in zogenaamde hitte-eilanden.

De laatste jaren is er steeds meer aandacht voor het hitte-eilandeffect en de wijze waarop steden zich kunnen toerusten op het vaker voorkomen van warm weer. Groen in de stad is één van de middelen die hierbij kan worden ingezet.

Het areaal bomen, stuiken en planten in de stad is op verschillende manieren van invloed op bovengenoemde opwarming. Ten eerste zorgen bomen, struiken en planten voor schaduw, waardoor stenige materialen minder snel opwarmen. Ten tweede warmt groen zelf veel minder snel op. Ten derde verkoelt het groen de lucht door verdamping van water.

Luchtkwaliteit

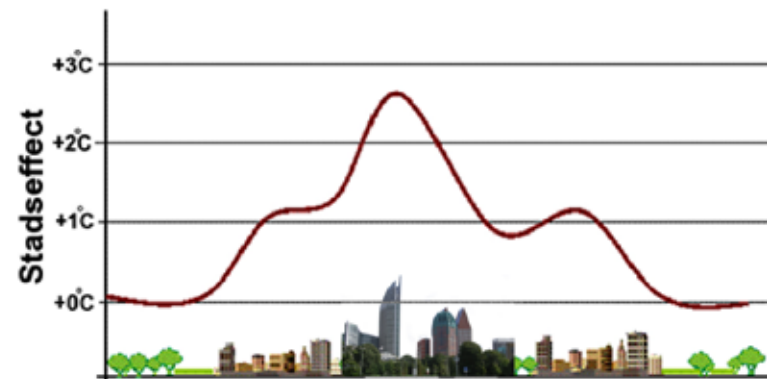
In steden ontstaan problemen met luchtkwaliteit door onder andere het wegverkeer. De concentraties fijnstof, stikstofdioxide en ozon worden hierdoor verhoogd wat de gezondheid van mensen nadelig beïnvloedt.

Groen kan echter ook een tegengesteld effect hebben. Laanbeplantingen langs drukke verkeersaders kunnen de luchtdoorstroming belemmeren omdat de vervuilde lucht niet goed wordt verdund. Hierdoor blijven uitlaatgassen hangen en gaat de luchtkwaliteit achteruit. Door in dergelijke situaties zorgvuldig om te gaan met aspecten als plantafstanden, boomsoort, kroondichtheid en onderhoud kunnen bomen worden toegepast zonder negatieve effecten.

Geluidsoverlast

Een andere werking van groen is het dempen van geluid, waardoor een aangenamer woonklimaat ontstaat. Zo kan groen een rol spelen in de acceptatie van speelgebieden in de directe nabijheid van woningen. Bij een stenig ingericht speelterrein is er sprake van meer geluid en hardere klanken dan bij een speelplaats met een groene inrichting.

Groen kan ook een rol spelen bij de acceptatie van geluidsoverlast van verkeer of bedrijven. De nabijheid van bijvoorbeeld een park maakt dat mensen de mogelijkheid hebben zich aan lawaai te onttrekken en dus zelf kunnen sturen in geluidsblootstelling.

schematische weergave van het temperatuurverschil tussen de stad en buitengebied

stenige verharding omzetten in halfverharding, parkeerplaats Groenteweg

referentiebeeld: bergen in de openbare ruimte, slim omgaan met hoogtes, afstromen naar groen

stenige verharding omzetten in halfverharding, parkeerplaats Fruitlaan

referentiebeeld: infiltreren in openbare ruimte, in groen en in open verharding

Water

Klimaatscenario's laten zien dat we naar verwachting in de toekomst te maken krijgen met een toegenomen kans op extreme neerslag. Den Haag en het Hoogheemraadschap van Delfland hebben dit meegenomen in de visie 'Toekomstbestendig Haags water!'. Hierin staat hoe het watersysteem in Den Haag anno 2014 functioneert, welke knelpunten er zijn en hoe het systeem robuust kan worden gemaakt. Het Haagse watersysteem is op dit moment grotendeels op orde.

Door kansen te benutten die zorgen voor een robuuster watersysteem wordt het stedelijke gebied bestand gemaakt tegen hevige regenbuien. Daarbij is het zoveel mogelijk vasthouden van het water en het beperken van de instroom van regenwater in de riolering belangrijk. Dit draagt er toe bij dat de volumes van de overstorten van het gemengde rioolstelsel beperkt blijven. Groen in de openbare ruimte kan hieraan bijdragen evenals het groen in tuinen en op daken.

De belangrijkste betekenis van groen bij extreme neerslag is de infiltratie. Het groen kan als spons functioneren waardoor water wordt vastgehouden. Door bij de inrichting van straten en pleinen slim om te gaan met hoogtes en water zoveel mogelijk te laten afstromen naar het groen wordt de bergingscapaciteit vergroot en wordt de instroom van regenwater in de riolering verminderd.

In delen van de Stationsbuurt, Schilderswijk en Transvaal is de drooglegging relatief klein waardoor bescherming tegen regenwateroverlast nodig is. Delen van deze wijken zijn door de afwezigheid van oppervlaktewater gevoeliger voor de effecten van extreme buien. Voor deze gebieden moet nader worden bepaald of en voor welke toekomstige waterhuishoudkundige opgaven we staan.

stenig kerkplein in de binnenstad

Zeeheldenkwartier, fraaie stedelijke opbouw, maar relatief stenig door de beperkte maat van de openbare ruimte

Van der Vennepark, voorheen bouwblokken

bewaard gebleven plantsoen, 's Gravenzandelaan, Schilderswijk

Vergroening

De toepassing van groen kan een rol spelen bij het realiseren van een beter leef- en verblijfsklimaat, zowel in het tegengaan van hitte-eilandeffect als bij het verbeteren van de luchtkwaliteit, het dempen van geluid en het vasthouden van water.

Stadsdeel Centrum is door de ontstaansgeschiedenis, de hoge gebruiksdruk op de openbare ruimte en de beperkte openbare ruimte, steniger dan andere stadsdelen en daardoor één van de minst groene stadsdelen van Den Haag. Tegelijkertijd liggen hier de meest dichtbevolkte delen van Den Haag.

Ten opzichte van de aanlegperiode van de verschillende wijken is er wel sprake van een vergroening van de wijken. Tijdens de stadsvernieuwing is veel groen aan de wijken toegevoegd, met name in Schilderswijk en Transvaal. Nieuwe parken ontstonden op plaatsen waar voorheen bouwblokken stonden, zoals het van der Vennepark, Wijkpark Transvaal en het Grevelingenveld. Maar ook in de woonbuurten rond de binnenstad en het Zeeheldenkwartier ontstond nieuw groen zoals buurtpark Kortenbos en het Jennyplantsoen.

Veel oude plantsoenen, parken en boombeplantingen zijn behouden gebleven. Voorbeelden zijn het Huygenspark en het Oranjeplein, de Steijnlaan, Delfselaan en 's Gravenzandelaan, het Bankaplein en het Prins Hendrikplein, en de plantsoenen aan de Surinamestraat en het Nassauplein. Op een aantal plekken verdwenen plantsoenen, zoals op het Paul Krugerplein en de Kaapstraat en kregen parken in de loop der tijd een stenige inrichting, zoals het Kaapse Plein (zie ook bladzijden 48 en 49).

Een verdere vergroening van het stadsdeel is mogelijk door kansen bij herinrichting en beheer te benutten. Voorbeelden zijn de herinrichting van het Kerkplein waar naast aandacht voor de historie, vergroening een belangrijk thema is. Ook in het voorlopig ontwerp voor de Wijnhaven wordt vergroening van het huidige stenige plein voorgesteld.

De hoge gebruiks- en parkeerdruk op de openbare ruimte, de aanleg van ondergrondse afvalcontainers, de wens voor scootmobielboxen en voetbalkooien maken dat het groen houden of het verder vergroenen van de openbare ruimte niet altijd mogelijk is. Gras of groen wordt kapot gelopen als de gebruiksdruk te groot is en wordt vervangen door bijvoorbeeld kunstgras of tegels. Bewustwording van het belang van groen zowel bij

referentiebeeld: living wall

verticaal groen

daktuintje Spuiplein

verticaal groen: zorgvuldigheid bij de keuze van soorten is van belang om beschadigingen in het trafo-huis te voorkomen (toepassen slingerplanten in plaats van hechtende klimmers)

aanleg als bij beheer, is belangrijk. Een integrale afstemming van de vele wensen voor een plek én de toepassing van groen in niet gebruikelijke vormen zoals verticaal groen en groene daken, zijn middelen die kunnen worden ingezet. Ook vergroenen op kleine schaal, zoals de aanleg van geveltuintjes en groene boomspiegels zijn mogelijkheden.

Naast vergroening van de openbare ruimte is ook vergroening van particulier terrein en semi-openbare ruimte van belang. In de Schilderswijk bijvoorbeeld, zijn de afgelopen tijd circa 15 schoolpleinen vergroend. Ook groene daken dragen bij aan het tegengaan van hitte-stress en hebben een positieve invloed op het terugdringen van fijnstof, geluidshinder en de waterhuishouding. Vanaf 2009 wordt hiervoor een subsidie aan particulieren verstrekt. Er zijn inmiddels 35.000 m² groene Haagse daken. Acties als Operatie Steenbreek hebben het doel burgers te enthousiasmeren om hun tuin te vergroenen. De negatieve gevolgen van verstening worden daarbij onder de aandacht gebracht. Burgers die hun tuin vergroenen leveren zo een belangrijke bijdrage aan de leefbaarheid van hun buurt. Zeker als men bedenkt dat plusminus 60% van de stedelijke oppervlakte in bezit is van particulieren.

groenere schoolpleinen Schilderswijk

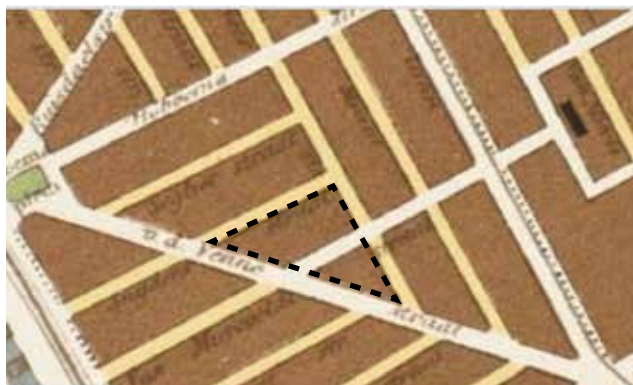

Huygenspark 1924,

Huygenspark in de Stationsbuurt, een voorbeeld van een historisch plantsoen wat in de loop der decenia z'n groene karakter heeft behouden

Huygenspark anno nu

bouwblokken ter hoogte van het huidige Van der Vennepark, situatie voor de stadsvernieuwing

Van der Vennepark, een voorbeeld van groen wat met de stadsvernieuwing werd toegevoegd aan de dichtbebouwde Schilderwijk. Nu een goed gebruikte groene enclave.

Van der Vennepark anno 2015

Kerkplein, al eeuwenlang een stenig plein met bomen

Kerkplein, een voorbeeld van de huidige bewustwording van de noodzaak tot vergroening. Bij de planvorming voor de nieuwe inrichting van het Kerkplein is vergroening onderdeel van de opgave

schetsontwerp Kerkplein

Vergelijking groen verleden-heden

Kaapstraat en Kaapseplein bij aanleg van de wijk Transvaal

Kaapstraat, voorbeeld van een plantsoen wat in de loop der tijd is versteend. Een kansrijke lokatie voor vergroening.

Kaapstraat anno 2015

Jennyplantsoen, begin 2000

Jennyplantsoen, voorbeeld van toegevoegd groen na stadsvernieuwing, echter deels versteend door intensief gebruik: gras is vervangen door kunstgras ter hoogte van speelplekken en sportvelden. Kansen voor vergroening: toevoegen bomen aan de zuidzijde van het plein.

Jennyplantsoen anno nu,

Grevelingenveld voor herinrichting

Grevelingenveld, voorbeeld van een buurtpark, met een stabiele verhouding steen-groen. Huidige inrichting is een evenwichtige mix van functionele verharding die uitnodigt tot beweging en aandacht voor een groene setting en biodiversiteit.

Grevelingenveld na herinrichting, 2015

bomen Nassauplein, potentiële groene parels: jonge beplanting waarbij in aanleg rekening is gehouden met een duurzame ontwikkeling. Het waarborgen van een ongestoorde verdere ontwikkeling staat centraal

bestaande groene parel, Prinsevinkenspark, Archipelbuurt

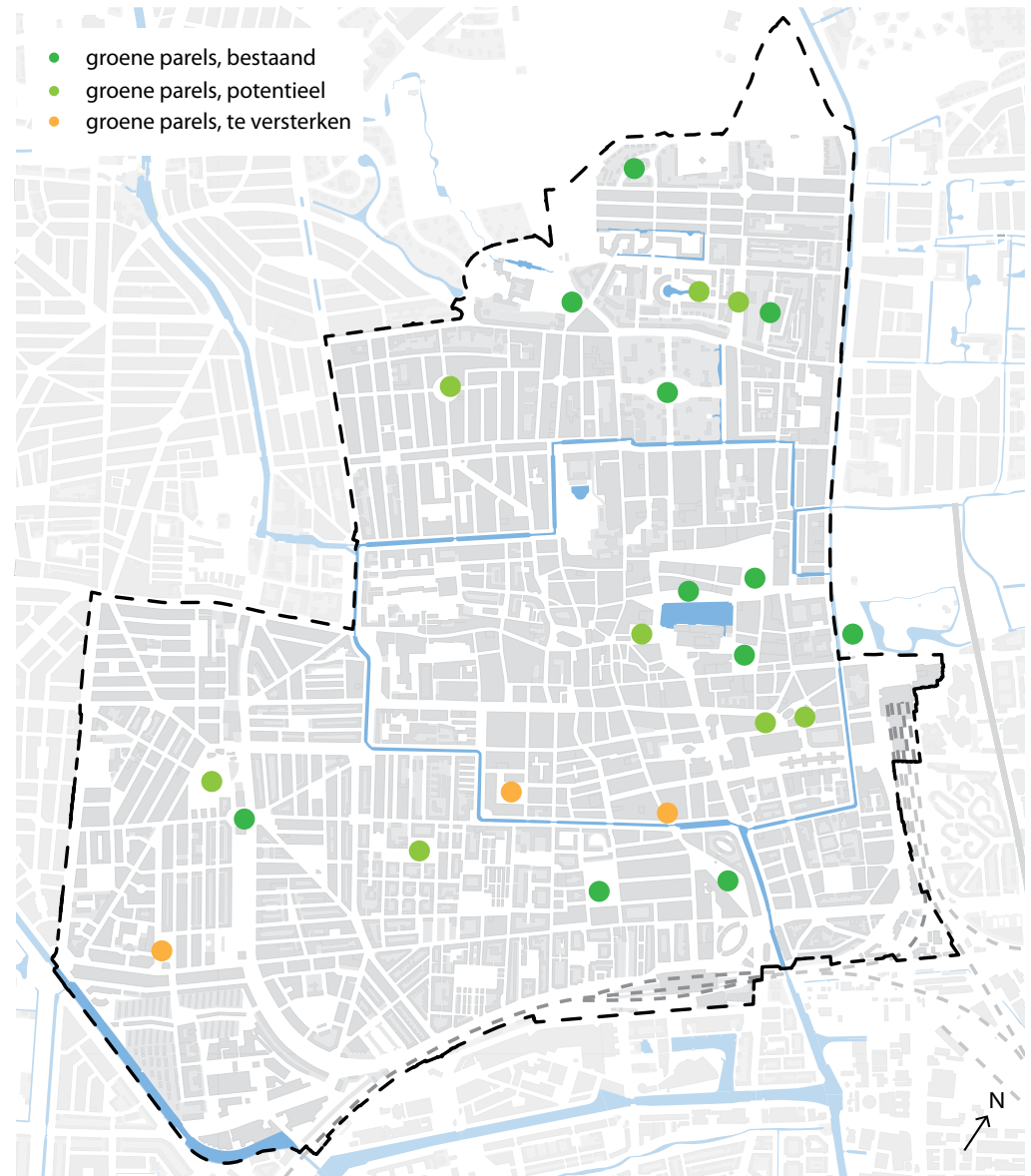
bomen Kaapseplein, te versterken groene parels: op dit moment voldoen niet alle factoren zoals sortiment, ondergrondse groeiplaats en inrichting aan de eisen die nodig zijn voor een duurzame boombeplanting van hoge kwaliteit

bestaande groene parels, bomen op het Plein

Groene parels

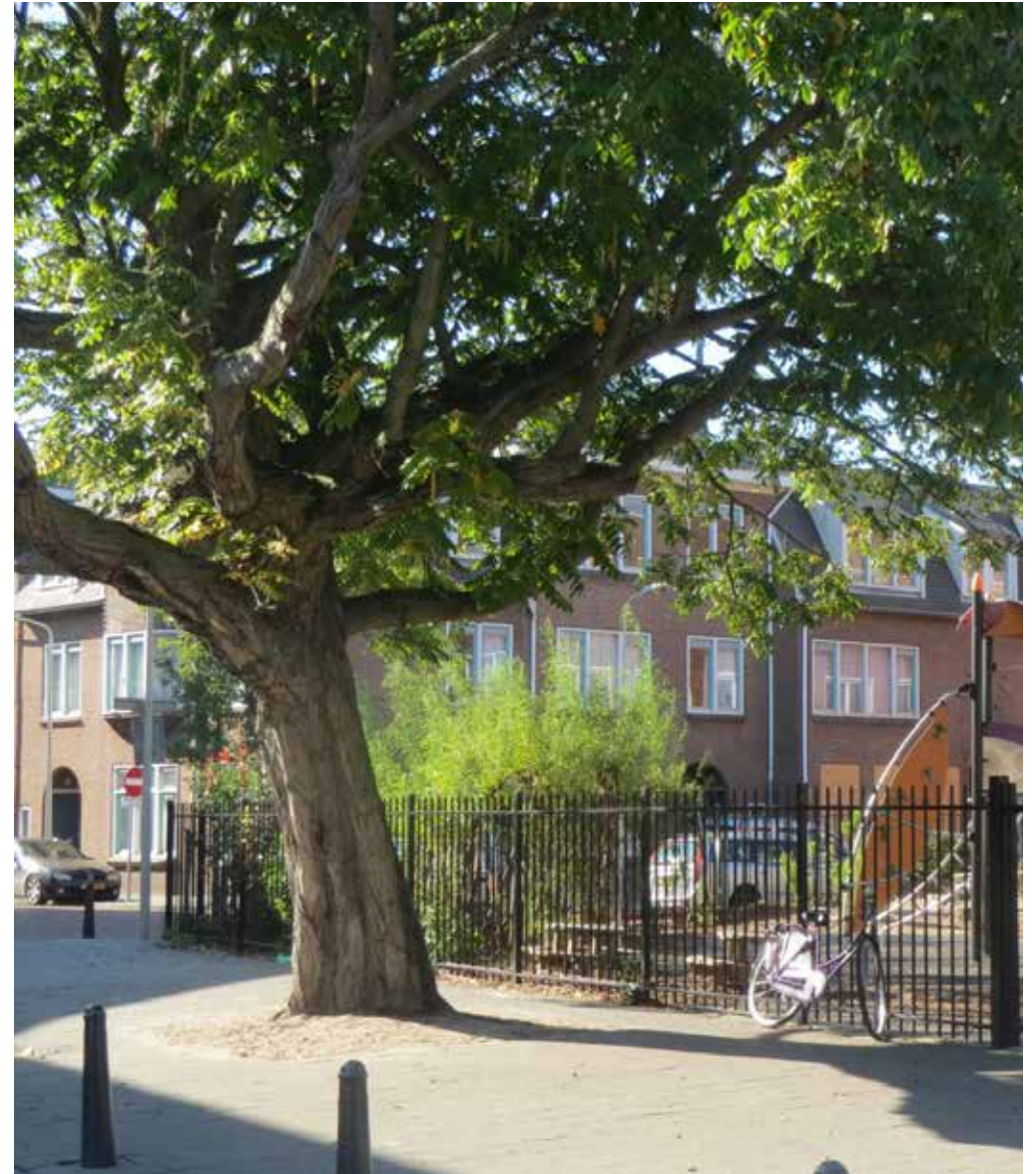
De Nota Haagse Bomen (vastgesteld 2008) streeft naar een duurzaam bomenbestand, als belangrijke bijdrage aan het woon-, werk- en leefmilieu in de stad. Voor groenarme wijken wordt gestreefd naar meer bomen en betere groeiplaatsen voor de bomen. Onderdeel van de nota is de vaststelling van groene parels: beeldbepalende boomobjecten in het centrum en elders in de stad (zie kaart hiernaast). Het gaat hierbij om bestaande groene parels, waarbij duurzaam in stand houden centraal staat en om potentiële en te versterken groene parels waarbij het gaat om het waarborgen en creëren van een ongestoorde verdere ontwikkeling van de bomen.

beeldbepalende boomobjecten (groene parels), Nota Haagse Bomen

grachtenring met kademuren en begeleidende bomenrijen, ecologisch interessante dooradering

straatbomen, als rust- en nestplaats voor vogelsoorten

Ecologie

De Wet natuurbescherming (Wnb) gaat uit van zorgplicht en bescherming van flora en fauna. In de Nota Ecologische Verbindingszones 2008-2018 is de wenselijke stedelijke ecologische hoofdstructuur voor de stad benoemd. Deze bestaat uit waardevolle kerngebieden zoals de grote groengebieden, landgoederen en duinen en uit ecologische verbindingzones tussen deze kerngebieden onderling en met het buitengebied. De verbindingzones zijn bredere groene structuren al dan niet gecombineerd met doorgaand water. Op een lager niveau zijn er watergangen en boomrijen benoemd die voor een fijnmaziger netwerk zorgen (zie figuur rechts).

Stadsdeel Centrum heeft door de stedelijke opzet nauwelijks grote groengebieden - de Paleistuin is het enige kerngebied. Wel liggen direct aangrenzend de Schevevingse Bosjes en het Haagse Bos. Binnen het stedelijke karakter van het stadsdeel is met name de grachtenring van belang. Daarnaast is er een netwerk van boomrijen.

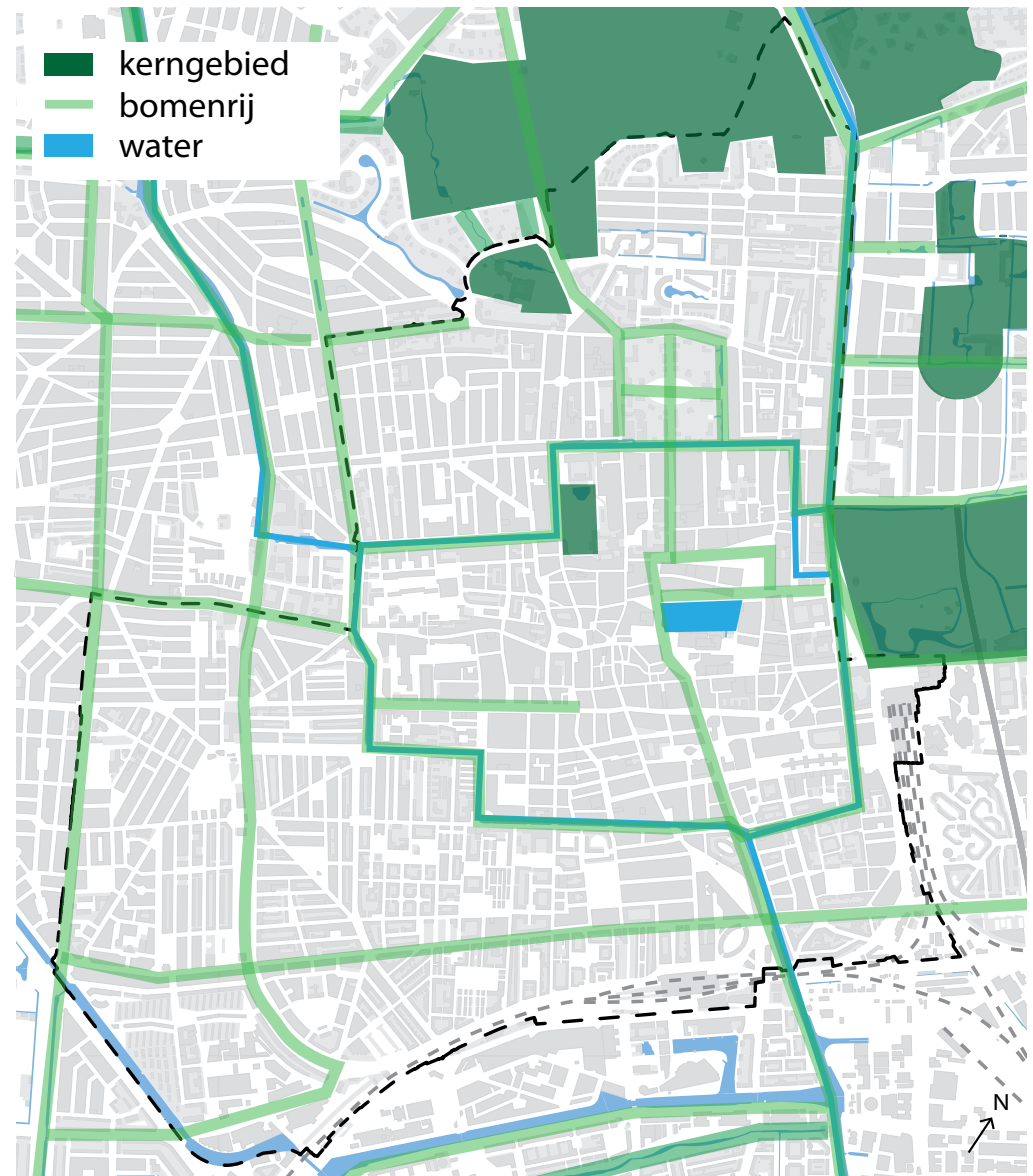
Grachtenring

In het stenige centrum vormt de grachtenring met de aantakende waterlopen in combinatie met de begeleidende boomrijen en oude kademuren voor een dooradering die vanuit ecologie interessant is. De waterlopen zijn van belang voor vissen, amfibieën en watervogels en uit karteringen blijkt dat vleermuizen de waterstructuur met bomen als vliegroute en/of foerageergebied gebruiken. De kademuren herbergen (zeldzame) muurplanten.

Bomenrijen

De natuurwaarde van bomenrijen is afhankelijk van de functies die de bomen vervullen voor verschillende flora en fauna. Deze waarde gaat omhoog naarmate bomen meerdere functies vervullen voor vogels, insecten en vleermuizen. De ecologische waarde verschilt per boomsoort: met name de inheemse soorten en soorten uit het zuiden (opschuiven klimaatzones) zijn van betekenis voor onze flora en fauna.

Straatbomen kunnen dienen als rust- en nestplaats voor vogelsoorten. Bloeiende bomen, zoals de linde, zijn van belang voor insecten, waaronder bijen en hommels. Daarnaast vormen bomen een goede gastheer voor (korst)mossen en schimmels. Bomen in rijen, die dus doorgaande structuren vormen, kunnen worden gebruikt als vliegroute en/of foerageergebied door vleermuizen.

stedelijke ecologische hoofdstructuur, uit de Nota Ecologische Verbindingszones 2008-2018

bosje van Repelaer, stepping stone

Steijnlaan: historisch plantsoen met intensief te maaien gras. Toevoegen van een ecologisch bollenmengsel kan de biodiversiteit verhogen én het beeld verfraaien

groene Sophialaan

toevoegen van bollenmengsel verhoogt biodiversiteit en verfraait het beeld

De op kaart aangegeven wenselijke boomrijen zijn in de huidige context niet overal als volledige rij aanwezig of te realiseren. Een beperkte ruimte in het straatprofiel en een groot aantal functies dat gerealiseerd moet worden maakt dat niet op elke gewenste locatie een boom kan worden geplant. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om kabels en leidingen in de ondergrond, openbaarvervoer haltes, ORACs, verkeersveiligheid, parkeerplaatsen etc.

Stepping stones

Aan de noordoostzijde van het stadsdeel Centrum liggen de grotere ecologische kerngebieden: het Haagse Bos en de Scheveningse Bosjes. De aangrenzende wijken Archipelbuurt en Willemspark zijn relatief groen opgezet. Kenmerkend zijn de plantsoenen aan Nassauplein, Surinamestraat, de Bosjes van Repelaer en de Javastraat en het groen langs de Burgemeester Patijnlaan. Ook is er relatief veel privaat groen. In de directe nabijheid ligt een deel van de grachtenring, de Paleistuin en de Lange Voorhout. Dit palet van verschillende kleinere groene gebieden op korte afstand van elkaar maakt dat dit groen kan fungeren als stepping stones tussen de verschillende kerngebieden. Als indicatiesoort kan bijvoorbeeld de Bosuil worden gezien die vanuit het Haagse Bos via het Lange Voorhout naar de Paleistuin vliegt. Ook wordt het gebied gebruikt door vleermuizen als fourageergebied.

Door bestaande potenties nog beter te benutten in inrichting en beheer kunnen deze kleinere stepping stones in waarde toenemen. Bijvoorbeeld door het toevoegen van een ecologisch bollenmengsel in het gras van het plantsoen aan de Surinamestraat (voedsel voor bijen en insecten). Het Bosje van Repelaer en delen van het bosje aan de Javastraat worden al ecologisch beheerd.

Biodiversiteit

Het wijk- en buurtgroen kan een bijdrage leveren aan de biodiversiteit, de verscheidenheid aan fauna en flora, in de stad. Gras met een ecologische bollenmengsels trekt bijen, hommels en vlinders en heeft een hogere biodiversiteit dan een gazon dat kort wordt gehouden. Op plekken waar de functie van de openbare ruimte en het groen het toelaat kan zo door soms simpele ingrepen de biodiversiteit worden vergroot. Kansrijke voorbeelden zijn de Steijnlaan, de Kaapse Straat en Surinamestraat. Bij de toepassing van bloembakken kan met het kiezen van de juiste bloemdragende soorten de biodiversiteit eveneens worden vergroot.

noordelijke, relatief groene wijken van het deel stadsdeel Centrum; ligging tussen ecologische kerngebieden

Noodzaak tot vergroenen

*door schaduw minder opwarming
van stenige materialen*

*groen maaiveld warmt minder
snel op dan stenige materialen*

*verkoeling door verdamping
door groen*

Conclusies inventarisatie klimaat en ecologie

1. Vergroenen

De toepassing van groen kan een rol spelen bij het realiseren van een beter leef- en verblijfsklimaat, zowel in het tegengaan van hitte-eilandeffect als bij het verbeteren van de luchtkwaliteit en het dempen van geluid en het vasthouden van water.

Stadsdeel Centrum is door de ontstaansgeschiedenis, de hoge gebruiksdruk op de openbare ruimte en de beperkte openbare ruimte, stenger dan andere stadsdelen en daardoor één van de minst groene stadsdelen van Den Haag. Een verdere vergroening van het stadsdeel is mogelijk door kansen bij herinrichting en beheer te benutten.

Naast vergroening van de openbare ruimte is ook vergroening van particulier terreinen en semi-openbare ruimte van belang.

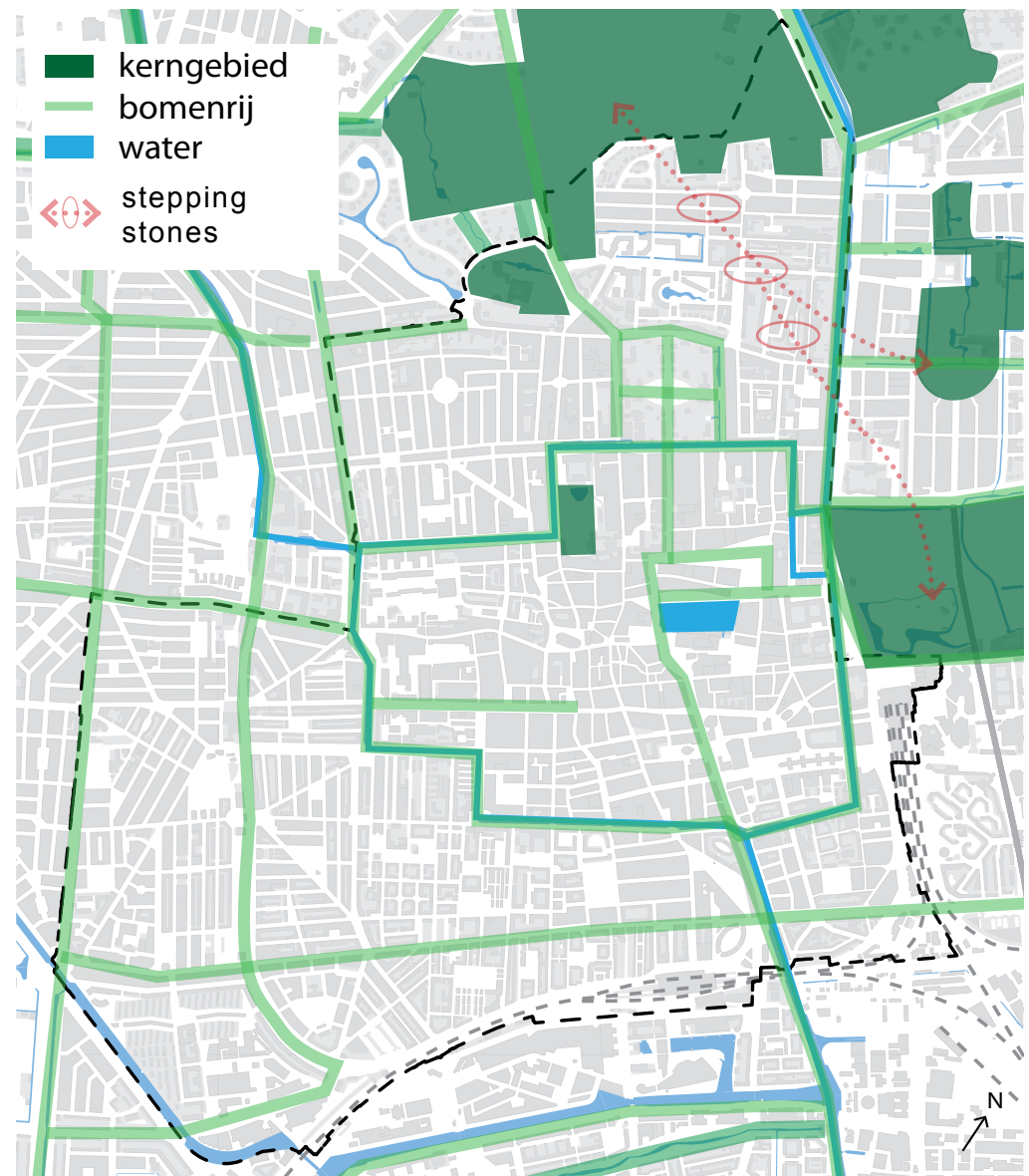
Groene parels, met aandacht voor duurzame groeiomstandigheden, kunnen op waardevolle en beeldbepalende locaties in de stad een bijdrage leveren aan een groene omgeving voor een lange periode.

2. Ecologische kwaliteiten

Binnen het stadsdeel Centrum zijn de grachtenring en een aantal doorgaande boomstructuren onderdeel van de ecologische structuur. Met name inheemse boomsoorten en de soorten van de zuiderburen (opschuiven klimaatzones) zijn van betekenis voor de flora en fauna.

De verschillende kleinere groengebieden (deels privaat) in het noordoostelijke deel van het stadsdeel kunnen met een juiste inrichting en beheer als stepping stones fungeren tussen de ecologische kerngebieden zoals het Haagse Bos en de Scheveningse Bosjes.

Op microniveau kan groen een positieve bijdrage leveren aan het leefklimaat van bijvoorbeeld bijen, hommels en vlinders door de toepassing van ecologische bollenmengsels en geschikte bloemdragende plantensoorten in bloembakken. Ook het maaibeheer kan, afhankelijk van de locatie, daarop worden afgestemd. Dit kan in het hele stadsdeel een rol spelen.

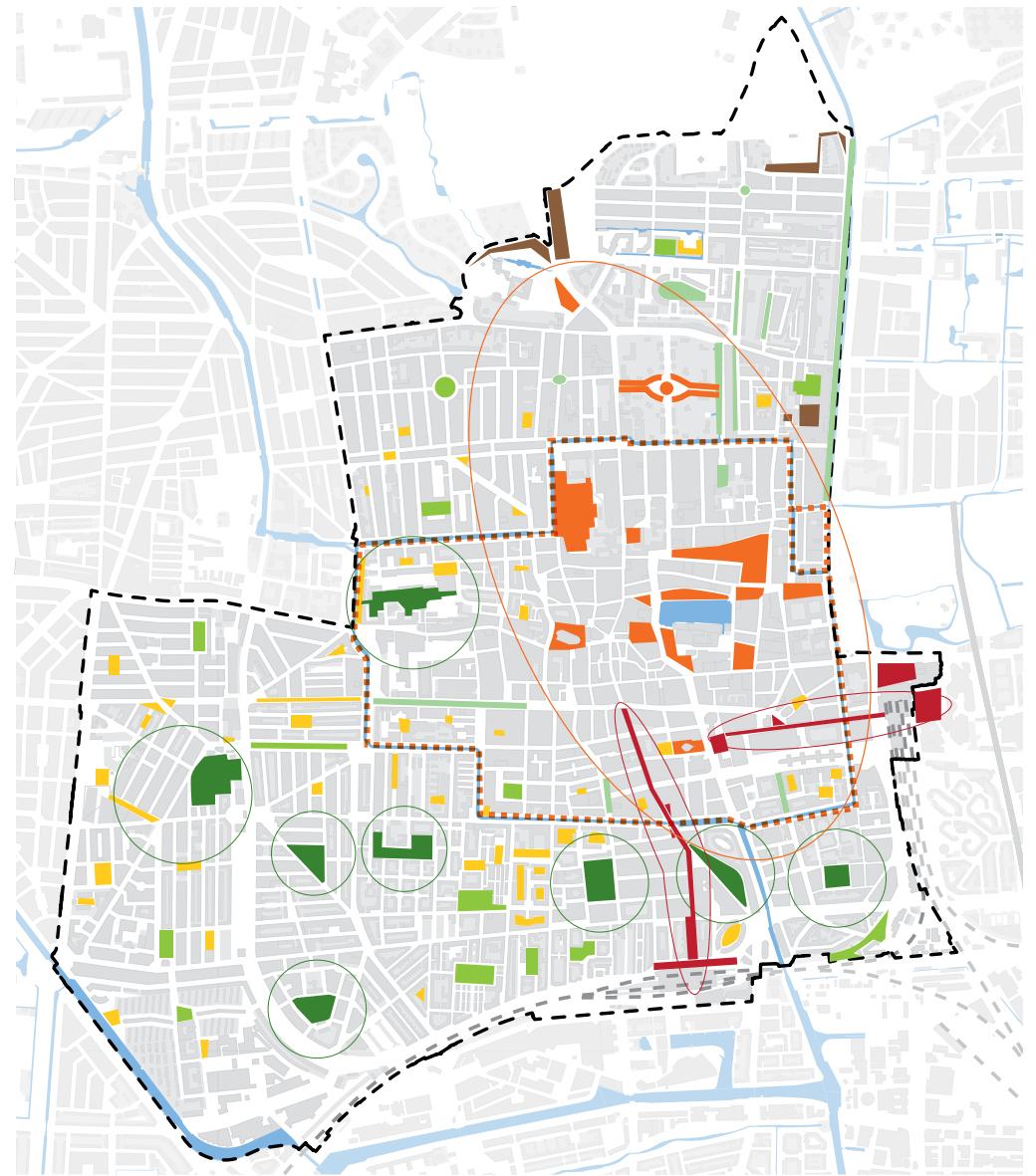
ecologische stedelijke hoofdstructuur en betekenis groen in noordelijke wijken (stepping stones)

Visie wijk- en buurtgroen stadsdeel Centrum

- monumentaal stadsgroen
- stadsentrees
- representatief groen
- wijk/buurtpark
- buurtgroen
- blok/straatgroen
- ecologisch groen

groentypen

Visie wijk- en buurtgroen stadsdeel Centrum

Op basis van de conclusies uit de inventarisatie kan het stadsdeel Centrum op hoofdlijnen in drie delen worden onderverdeeld (zie kaart links): het centrale deel bestaande uit het centrum binnen de grachtenring en de Zeeheldenbuurt, de groene monumentale woonwijken ten noorden hiervan en de dichtbevolkte woonbuurten ten zuidwesten van het centrum.

Elk deel heeft eigen kenmerken ten aanzien van de stedenbouwkundige structuur, de opbouw van de wijk (bewoners) en het gebruik van het groen. Elk deel heeft dus ook eigen opgaven ten aanzien van vergroening en ecologie, de toepassing van sierbeplanting en bloembakken en de mogelijke maatregelen tegen hittestress.

Voor het stadsdeel Centrum zijn groentypen gedefinieerd (zie kaart hiernaast). De ligging van de groentypen sluit aan bij de drie delen.

Centrum binnen grachtenring, stadsentrees en Zeeheldenkwartier

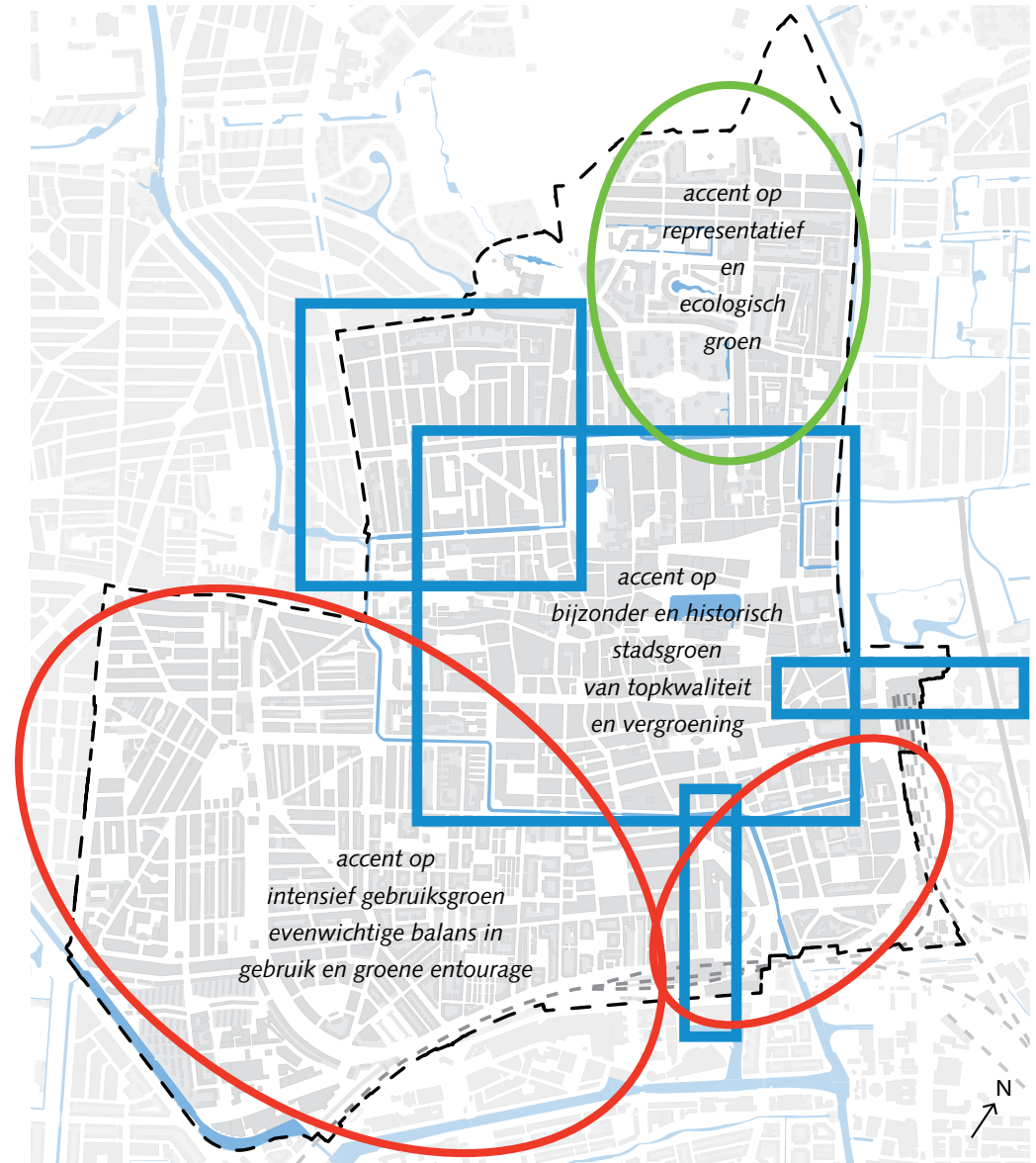
In het centrum en Zeeheldenkwartier is het groen van invloed op het imago van de stad. Hier moet het groen op hoog niveau zijn, herkenbaar en jaarrond verzorgd. Toevoegen van groen is geen eenvoudige opgave in deze relatief stenige wijken. Met name in de toeristische gebieden (monumentaal en historisch groen) en bij de stadsentrees is groen op topniveau. Plantenbakken spelen een belangrijke rol. Maatwerk is daarbij het uitgangspunt.

Groene wijken Archipel en Willemspark

In de wijken ten noorden van het centrum zijn de plantsoenen formeel en representatief ingericht en passen bij de aanwezige monumentale bebouwing. Vanwege de ligging van de wijken tussen grote groengebieden in is het groen ook van ecologische waarde. Inrichting en beheer worden waar mogelijk hier op afgestemd (toepassing inheemse soorten en ecologische bollenmengsels, specifiek maaibeheer etc.).

Zuidelijke dichtbevolkte woonwijken

In de dichtbevolkte woonwijken ten zuiden van het centrum ligt het accent op het intensieve gebruik van het groen. De openbare ruimte is optimaal ingericht voor sport, spel en verblijf. Vanwege de hoge gebruiksdruk is renovatie of vervanging vaker nodig dan in andere wijken. De huidige inrichting van de meeste wijk- en buurtparken laat een uitgekiende balans zien tussen gebruikruimte (vaak stenig) en groene entourage. Deze plekken worden gekoesterd. Zorgvuldigheid bij aanpassingen is het devies. Vergroening is een kansrijke opgave voor de kleinere straat- en buurtgroentjes.

stadsdeel Centrum, opgedeeld in drie delen

topkwaliteit toeristische gebieden: koesteren historisch groen, Lange Voorhout

topkwaliteit toeristische gebieden: koesteren historisch groen, Lange Vijverberg

Binnenstad, stadsentrees en Zeeheldenkwartier

Topkwaliteit toeristische gebieden en stadsentree

Het groen in de binnenstad en Zeeheldenkwartier is van belang voor bewoners én bezoekers en dient daarom van hoge kwaliteit te zijn. Daarbij bepalen met name de monumentale groene pleinen en parken zoals de Lange Voorhout, de Vijverberg, het Plein en de Paleistuin het beeld van de stad Den Haag. Hier zetten toeristen zichzelf op de foto. Deze historische gebieden en de stadsentrees hebben veel invloed op het imago van de stad. Hier moet het groen op topniveau zijn, herkenbaar en verzorgd het jaar rond. Dit nodigt daardoor uit tot flaneren en verblijf.

Beheer

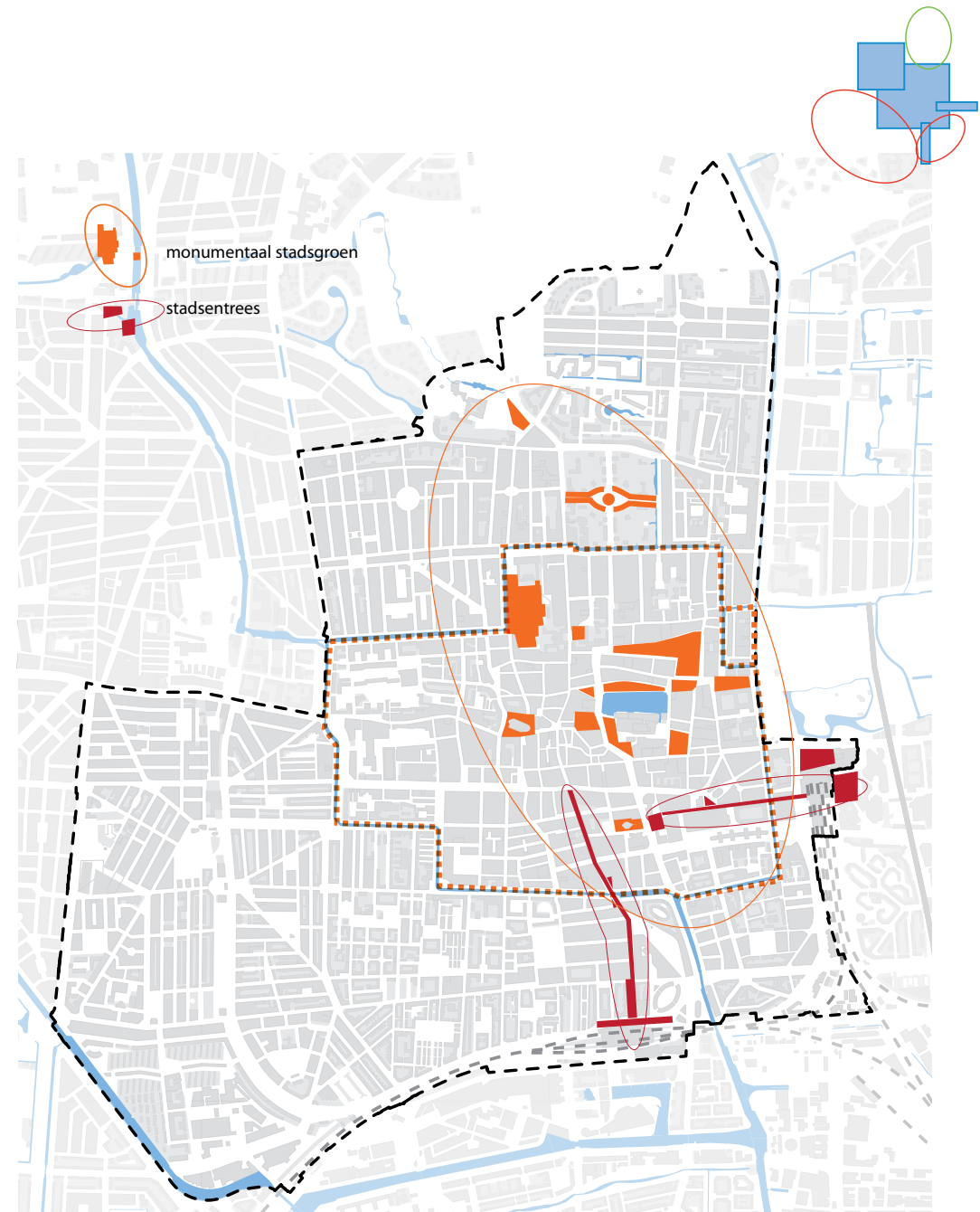
Aan het beeld van de openbare ruimte wordt veel zorg besteed. Het beheer is op een hoger niveau dan in de rest van de stad (Hofstadkwaliteit). Hier wordt veel aandacht besteed aan verbetering van groeiomstandigheden van bomen, bijvoorbeeld met de ondergrondse 'kratten' tegen worteldruk (Lange Voorhout, Vijverberg en Turfmarkt). Het zijn maatregelen die passen bij het gebied, want bomen die groot en oud worden versterken de uitstraling van de historische stad en hebben een symboolfunctie voor Den Haag als groene stad.

Participatie

In dit gebied is het belang van bewoners en ondernemers niet het enige aspect. Er moet ook een afweging worden gemaakt in het belang van de gehele (toeristische) stad. Het Binnenhof is zelfs van nationaal belang en met de omgeving moet bijzonder zorgvuldig worden omgegaan. Dezelfde afweging tussen belangen (lokaal versus toeristisch versus nationaal) moet ook worden gedaan bij het toestaan van evenementen die eventueel de kwaliteit van het groen kunnen aantasten.

Woonbuurten

In de woonbuurten Oude Centrum, Kortenbos en Zeeheldenkwartier ligt de nadruk op verzorgd groen dat recht doet aan het veelal oude stedelijk weefsel dat optimaal uitnodigt tot recreëren van bewoners van alle leeftijden. In de schaarse openbare ruimte is aandacht voor grote, gezonde bomen en een groene inrichting waar mogelijk van groot belang voor een prettig woon- en leefklimaat.

monumentaal stadsgroen en stadsentrees bepalen het beeld van Den Haag: hier is het groen van topkwaliteit

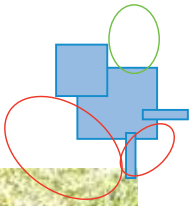

Bloembakken bij de Hofvijver: optelsom van plantenschalen langs kade, etagère op hoek Vijverdam én brugbakken aan leuning Vijverdam. Maatwerk wat recht doet aan deze historische plek is gewenst.

maatwerk in de toepassing van bloembakken: eigentijdse stalen plantenbakken in de Haagse Loper

Maatwerk bij toepassing bloembakken

Met toepassing van bijzondere plantenbakken (maatwerk) kunnen de toeristische delen en de stadsentree nog meer verbijzonderd worden.

Het voorstel is om per sfeergebied uit het Binnenstadsplan één type plantenbak de boventoon te laten voeren. Zoals hanging baskets in de smalle straten van het Hofkwartier en kloeke bakken met een klassieke vormgeving in de Historische Kern, bijvoorbeeld in de omgeving van de Hofvijver. De eerste stap is hierbij al gezet met de eigentijdse stalen plantenbakken in de Haagse Loper, waarmee het sfeergebied Nieuwe Kern zich onderscheidt van de rest. Met dit maatwerk voor alle vijf sfeergebieden wordt de Binnenstad voor bewoners en toeristen nog representatiever en aantrekkelijker ingericht. De grachtenring heeft eveneens één type plantenbak: bloembakken aan de bruggen zorgen voor een accent bij de ingang naar de Binnenstad.

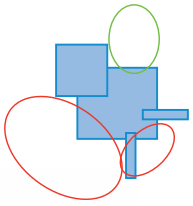
Plantenbakken moeten in de woonbuurten zeer terughoudend worden toegepast. Voor deze uitzonderingen is het standaard assortiment zoals beschreven in de inventarisatie voldoende. Het heeft ook vanuit duurzaamheidsoogpunt de voorkeur om te streven naar beplanting in volle grond.

grachtenring: bloembakken aan de bruggen zorgen voor een accent bij de ingang naar de Binnenstad

Noordwal-Veenkade, oude gracht teruggebracht

Grachtenring

De Grachtenring is van belang voor de stad als bijzonder historisch element en vormt ruimtelijk de grens van de binnenstad. Daarnaast vervult de grachtenring een functie in waterberging en -afvoer en heeft ecologische waarde.

Op de Noordwal-Veenkade, tegenover de Paleistuin, is de oude gracht recent teruggebracht. Hierdoor is de grachtenring van water met bomenrijen weer beter herkenbaar en completer geworden. Het terugbrengen van een zichtbare gracht kan een passend vervolg krijgen in de hoek van het Piet Heinplein waar de gracht nu nog overkluisd is. Ter hoogte van de Ammunitiehaven/Prins Bernhardviaduct is een laatste, ontbrekend stuk van de grachtenring door een overkluizing aan het zicht onttrokken.

Voor de ruimtelijke inrichting van de grachten is een Haags Grachtenprofiel ontwikkeld. Doel is herkenbaarheid en samenhang van het geheel in materiaal en profiel. Dit betekent consequent toepassen van bijvoorbeeld één bestratingsmateriaal en een samenhangende beplanting. In het standaard grachtenprofiel is aan iedere zijde van de gracht minimaal één rij bomen langs het water opgenomen. Voor de groeiruimte van de boom is afstand ten opzichte van de kade gunstig. Omdat in het grachtenprofiel ook nog verkeersruimte (trottoir aan de huizenzijde, rijbaan met ruimte voor de fiets, parkeervakken) gemaakt moet worden is de afstand van de boom ten opzichte van het water afhankelijk van de totale breedte van de kade. Het verplaatsen van de kade ten gunste van de bomen, dus het versmallen van het water, is niet mogelijk vanwege de waterbergende en water afvoerende functie van de gracht en de ruimtelijke samenhang van de grachtenring.

Met de noodzakelijke vervanging van een aantal kademuren, ontstaat discussie over de noodzaak van kappen van de aanwezige bomen. Een integrale visie vanuit kade- en bomenperspectief kan handvatten bieden voor zorgvuldige afwegingen tussen veilige kademuren, ruimtelijke kwaliteit, de ecologische waarde van beplanting op oude kademuren en de functie van de grachten voor waterberging en afvoer.

Uilebomen, begin twintigste eeuw

kansen voor vergroening: onderzoeken toepassing vaste plantvakken in plaats van bloembakken, Muzenplein

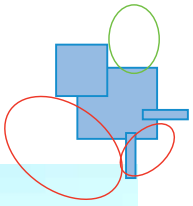
kansen voor vergroening: toepassen vaste plantvakken in plaats van bloembakken, Crispijnstraat, Zeeheldenkwartier

Wijnhaven voorlopig ontwerp: forse vergroening ten opzichte van de huidige situatie

Wijnhaven huidige situatie

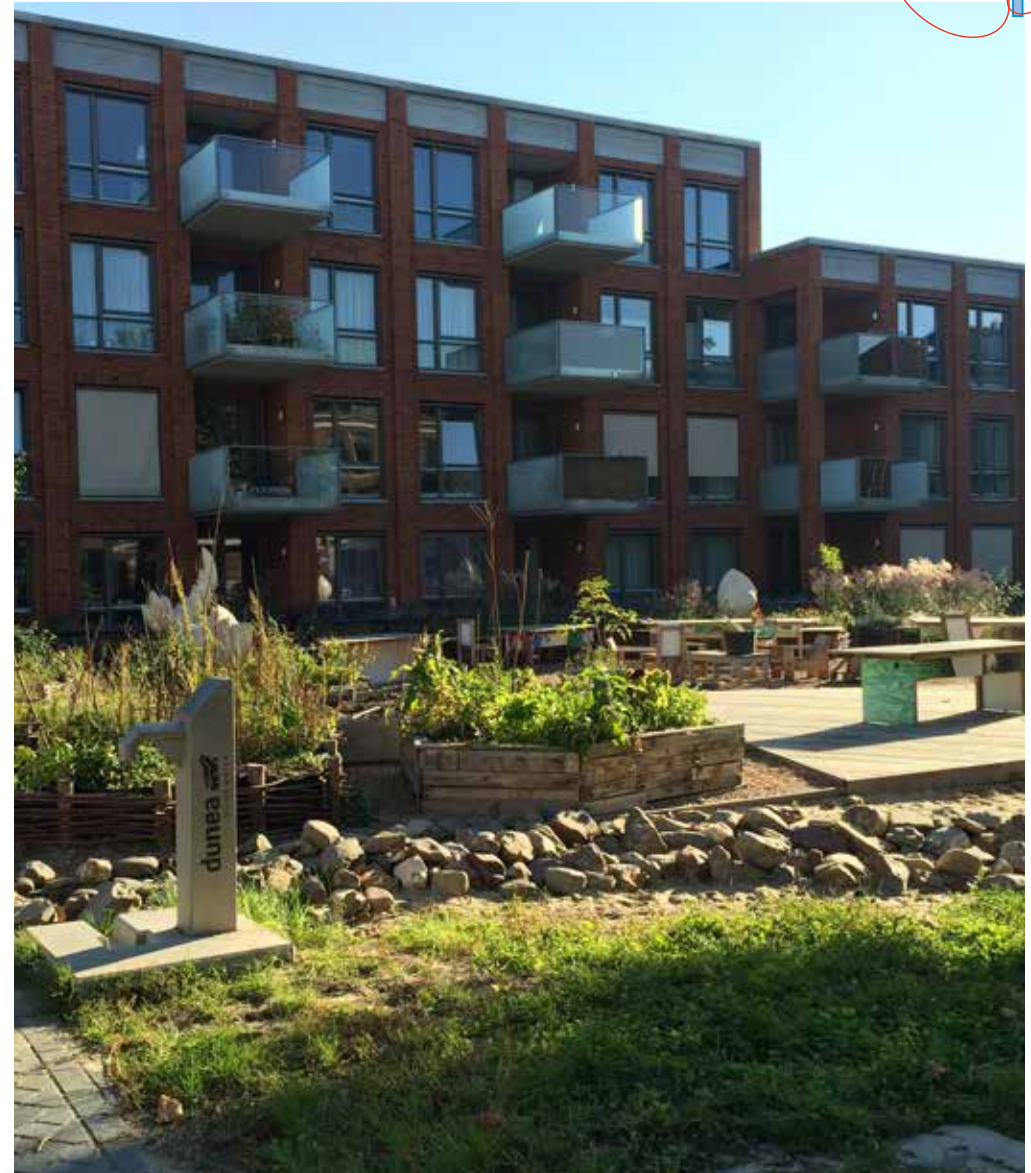

Kansrijke locaties vergroening

De openbare ruimte in het centrum en Zeeheldenkwartier is relatief stenig, vanwege de stedenbouwkundige structuur, de beperkte ruimte en soms ook vanuit heersende opvattingen in inrichting ten tijde van aanleg. Toevoegen van groen aan de binnenstad waar mogelijk en vergroten van de beleving van het bestaande groen is een van de opgaven in het Binnenstadsplan. De Wijnhaven en het Kerkplein zijn twee plekken waar vergroening op dit moment een belangrijk onderdeel van de planontwikkeling is. De plannen laten een forse vergroening zien ten opzichte van de huidige stenige inrichting, en daarmee een verbetering van de leefomgeving, de gezondheid, het verminderen van fijnstof en het langer vasthouden van water.

Het Muzenplein is een voorbeeld waar vergroening een kans zou kunnen maken. Het plein is ongeveer 15 jaar geleden ingericht als een stedelijk plein met verharding en bomen. Op verzoek van bewoners en ondernemers zijn er een groot aantal bloembakken geplaatst. Een plantvak met sierheesters of vaste planten in plaats van de bloembakken zou een meer duurzame oplossing zijn (minder beheer inspanning zoals water geven) en het microklimaat kunnen verbeteren (minder opwarming, vasthouden water). Verder zou één groot vak wat betreft maatverhoudingen beter passen bij het plein dan de relatief kleine plantenbakken.

Kansrijk is ook vergroening van particulier terrein en semi-openbare ruimte zoals bijvoorbeeld in het Zeeheldenkwartier. Hier zijn nu al een aantal initiatieven voor privaat groen. In vergelijking met de zuidelijke woonbuurten zoals Schilderswijk en Transvaal zijn hier veel geveltuintjes. Ook initiatieven als de Zeeheldentuin en biologische moestuin Het Welpje leveren een bijdrage aan een groenere inrichting van deze relatief stenige buurt. In tegenstelling tot de historische gebieden in de binnenstad, waar een afweging tussen inbreng van bewoners en ondernemers én het belang van de hele stad gemaakt moet worden kunnen particuliere initiatieven in de woonwijken een belangrijke bijdrage leveren in de groene aankleding van de buurten.

kansrijk: stimuleren vergroening van particulier terrein en semi-openbare ruimte in de Zeeheldenbuurt

Plein 1813, vergroend

kansen Surinamestraat: verhogen biodiversiteit door toevoegen ecologisch bollenmengsel

Plein 1813, huidige situatie

Nassauplein: representatief en soortenrijk

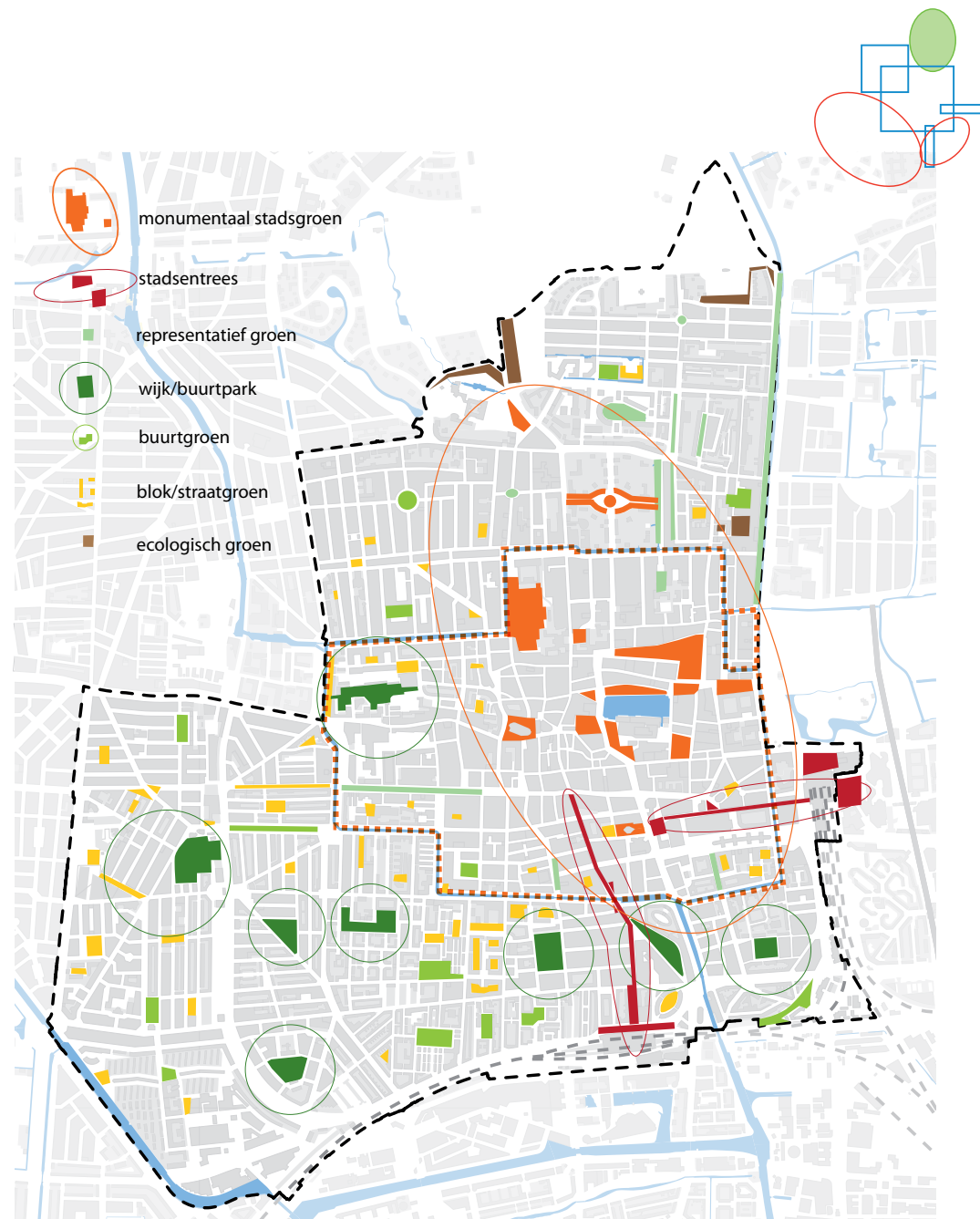
Groene wijken Archipel en Willemspark

Representatief én ecologisch waardevol groen

Kenmerkend in de groene wijken ten noorden van het centrum zijn de historische plantsoenen, die formeel ingericht zijn en passen bij de monumentale bebouwing. Naast representatief zijn de plantsoenen ook vaak ecologisch interessant. Op enkele plekken kan de ecologische waarde van het groen worden versterkt en het beeld worden verfraaid. Een goed voorbeeld hiervan vormt de inrichting van de Surinamestraat. Met kleine aanpassingen zoals de toepassing van een ecologisch bollenmengsel in het nu kortgehouden gras neemt de biodiversiteit toe en wordt kleur toegevoegd aan het straatbeeld.

Er liggen kansen voor verbetering en uitbreiding van beplanting op Plein 1813. De huidige inrichting van het historisch monumentale plein dat deel uitmaakt van een beschermd stadsgezicht, doet weinig recht aan de plek. Het plein functioneert op dit moment grotendeels als parkeerplaats. Plein 1813 kan op stadsniveau meer allure krijgen door middel van een groenere inrichting. Beplanting op de flanken rond het monument levert een veel hoogwaardiger beeld op, waarbij het parkeren geconcentreerd wordt aan de randen van het plein.

Tussen Frederikstraat en Koninginnegracht liggen verborgen groene plekken, zoals het Bosje van Repelaer en het bosje aan de Javastraat. De kwaliteit van de beplanting is hoog en ecologisch waardevol. De onderlinge samenhang van het groen en de inbedding in de buurt is echter beperkt en het beeld met de aangrenzende parkeerplaatsen is rommelig. Met een verbeterslag voor dit het cluster van groene plekken als geheel, met aandacht voor ecologische potenties én beeldkwaliteit, ontstaat een prettiger woon- en verblijfsklimaat.

veel representatief en ecologisch groen in Archipelbuurt en Willemspark

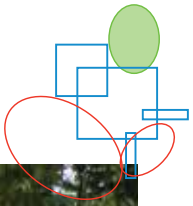

sierbeplanting in vollegrond, Carnegieplein

bloembakken met geraniums concurreren met sierbeplanting, Carnegieplein

Spaarzame toepassing bloembakken

In de noordelijke wijken moet de nadruk liggen op sierbeplanting in de volle grond zoals op het Nassaplein en het Carnegieplein al is toegepast. Er dient spaarzaam te worden omgegaan met plantenbakken. Plantenbakken voegen in deze noordelijke wijken ruimtelijk weinig toe omdat grote bomen en plantvakken in ruime mate aanwezig zijn en altijd de boventoon voeren. De enige reden voor toepassing is het nadrukkelijke verzoek van bewoners met een reden die de beheerder niet kan afwijzen. Voor deze uitzonderingen is het standaard assortiment zoals beschreven in de inventarisatie voldoende.

sierbeplanting in de volle grond, Nassaplein

Koesteren fraaie buurt- en wijkparken

monumentale buurtparken, Oranjeplein

Kansen verbeteren ruimtelijke kwaliteit

Teniersplantsoen, sleetse inrichting

Grevelingenveld, balans tussen stenige gebruikruimte en groene entourage

Vermeerpark, optelsom van elementen

Dichtbevolkte zuidelijke woonwijken

Buurt- en wijkparken: optimale balans stenige gebruiksruimte en groen

In de Stationsbuurt, Schilderswijk en Transvaal is de openbare ruimte optimaal ingericht voor sport, spel en verblijf. Met name in de buurt- en wijkparken komen alle gebruiksvormen voor alle doelgroepen aan bod. De oppervlakte van de parken is voldoende groot en de parken liggen goed verankerd in de omgeving. De huidige inrichting van de meeste van deze parken is uitstekend. Er is sprake van een evenwichtige balans tussen de vaak stenige gebruiksruimte en de groene entourage. De parken leveren hiermee een bijdrage aan groene woonomgeving (tegengaan hitte-eilanden).

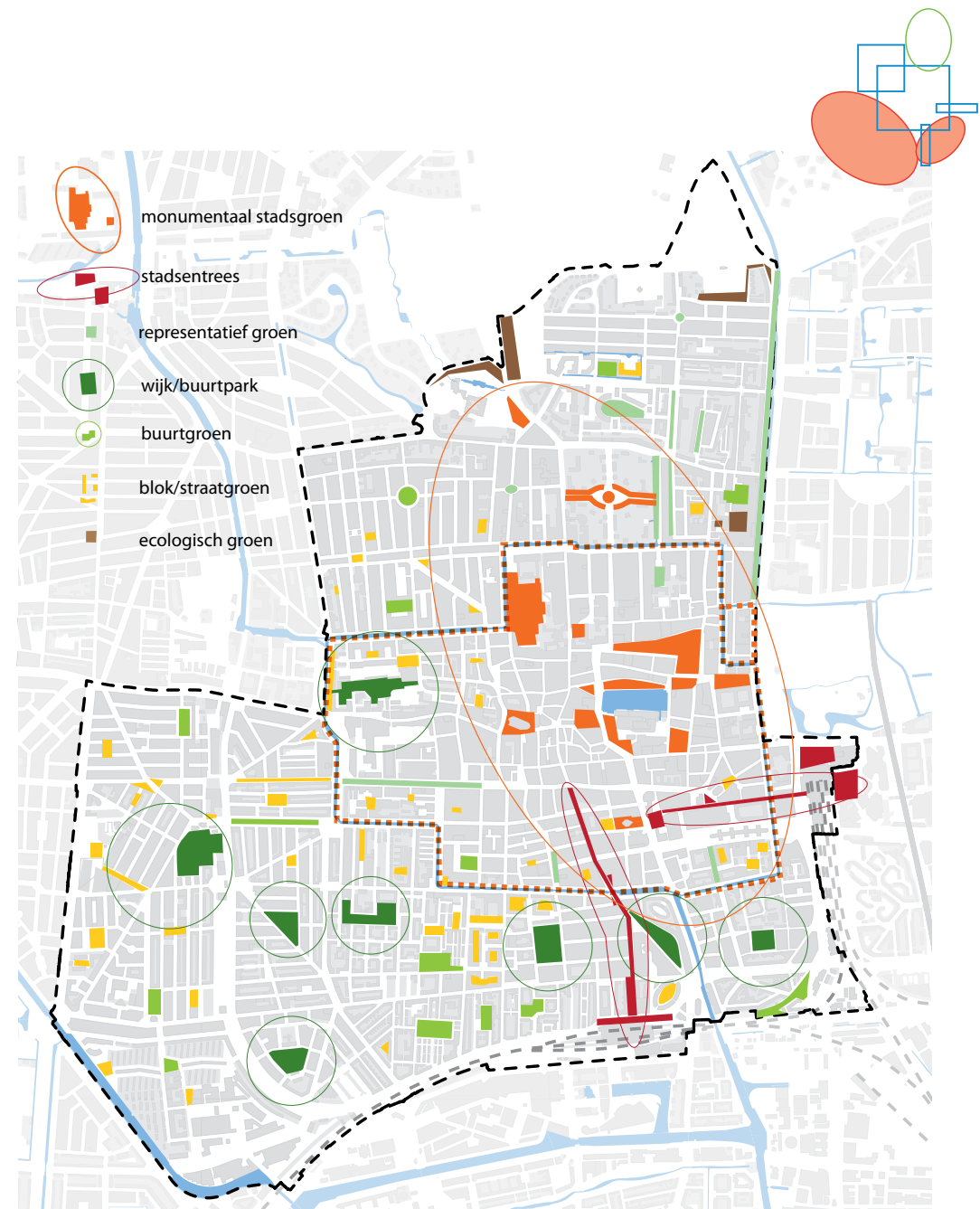
Voorbeelden zijn de monumentale plantsoenen Huygenspark en Oranjeplein die veel ruimte bieden voor sport, spel en verblijf in een fraaie groene omgeving met oude, monumentale bomen. Het Grevelingenveld is een voorbeeld van een recent heringericht park waar een moderne inrichting aanleiding geeft tot allerlei vormen van gebruik en beweging, terwijl natuurlijk speelgroen van klimbomen en heuveltjes en een inrichting met vaste plantenvakken (biodiversiteit) zorgt voor een groene setting.

Ook het Van der Vennepark en wijkpark Transvaal functioneren goed en hebben een evenwichtige verdeling in verharde gebruiksruimte en groene inrichting. Het Van der Vennepark wordt 's nachts afgesloten evenals het Oranjeplein met als gevolg minder overlast en vandalisme.

Deze wijk- en buurtparken dienen gekoesterd te worden: zorgvuldigheid in de afweging van nieuwe wensen en in beheer zijn hier van groot belang. Een prettig woon- en leefklimaat blijft dan gewaarborgd.

Bij wensen voor nieuwe voorzieningen is het van belang dit niet ten koste te laten gaan van het groene raamwerk. Dat vraagt om keuzes, bijvoorbeeld door het inwisselen van functies in plaats van het uitbreiden ten koste van groen. Hiermee wordt voorkomen dat de inrichting steeds steniger wordt en de groene leefomgeving afneemt.

De ruimtelijke kwaliteit van het Teniersplantsoen en het Vermeerpark is onder de maat. Het Teniersplantsoen wordt wel intensief gebruikt maar de inrichting is sleets, de aanhechting op de omgeving is niet optimaal (blinde muren, geen overzicht, onlogische routing). De invulling van het door fraaie bomen omgeven Vermeerpark is een optelsom van elementen en de randen zijn te besloten voor een aangename verblijfsfeer.

buurt- en wijkparken, buurtgroen en blok/straatgroen in de dichtbevolkte woonwijken

Oude plantsoenen, vergroenen middenbermen

referentie: vergroenen middenberm Kaapstraat

huidige middenberm Kaapstraat

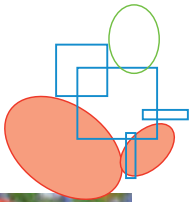
Groenere speelplaatsen

inrichting Kaapseplein vraagt om integraal ontwerp voor spelen en groen

Stortenbekerstraat: toepassing van grotere, beeldbepalende soorten in het carré van bomen kan het leefklimaat verbeteren

Blok-, straat- en buurtgroen: vergoeringsopgave

Veel plekken op blok-, straat- en buurniveau in deze zuidelijke woonwijken zijn kansrijk ten aanzien van vergroening. Het Kaapseplein bijvoorbeeld heeft een stenige inrichting en vraagt om een integraal ontwerp waarin spelen en groen samengaan. Op het Stellenbosplein en het Waterlooplein is ruimte voor meer bomen.

Vervangen van (zieke) bomen biedt mogelijkheden op het pleintje aan de Stortenbekerstraat. Hier staan kleine bomen, deels van slechte kwaliteit, terwijl de maat van het plein vraagt om beeldbepalende bomen van eerste of tweede grootte. Dit zou tevens een veel groter verkoelend effect hebben. Forse, breed uitgroeiende bomen maken plekken aangenaam en geven allure.

De oude plantsoenen van dubbele straten met middenberm moeten worden behouden en eventuele nieuwe functies moeten zorgvuldig worden ingepast zodat de samenhang van de groene lijn niet verbroken wordt. In de Kaapstraat is het een opgave voor de toekomst om de stenige middenberm weer te vergroenen. In de Steijnlaan en 's Gravenzandelaan kan het huidige beeld worden verfraaid en de biodiversiteit worden vergroot bijvoorbeeld door toevoeging van een ecologisch bollenmengsel.

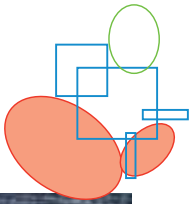
ecologisch bollenmengsel

wand Jacob van Campenplein

woonstraat uitkomend op het Teniersplantsoen

Stedelijke aanhechting buurtgroen

Veel van de buurtgroen plekken zijn stedenbouwkundig niet goed verankerd vanwege blinde muren en onduidelijke routes. De plekken zijn relatief klein, liggen 'zijdelings' en zullen nooit de betekenis krijgen van een buurtpark zoals het Oranjeplein. Daarom zijn ze geschikt voor meer lokale initiatieven van direct omwonenden, zoals een buurt-tuin. Het programma van deze plekken moet wel onderling worden afgestemd.

Toepassing bloembakken

In de zuidelijke wijken worden bloembakken alleen op verzoek en in overleg met de bewoners toegepast. Het zijn vanuit ruimtelijk oogpunt incidenten in de wijk en er hoeft daarom geen specifiek plan voor plaatsing te worden gemaakt. Voor de bewoners zijn het meestal belangrijke kleuraccenten waar het Haagse assortiment aan bakken precies bij past.

goede aanhechting op de stedelijke omgeving: logische routes wijkpark Transvaal; met het volwassen worden van de bomen zal een evenwichtige verhouding ontstaan tussen verharding en groen

Bewonersparticipatie

vergroening Tivolistraat na oplevering

vergroening Hoefkade na oplevering

Bewoners zijn geconsulteerd over de visie. Een van de reacties is een idee om het stadsdeel te vergroenen middels Haagse hofjes 'nieuwe stijl' te maken. Dit past heel goed binnen het kader van de visie.

Via een actie vanuit het stadsdeel centrum zijn bewoners gevraagd via een e-tool hun voorkeur uitspreken voor vergroening van drie locaties. De locaties waar op gestemd kon worden waren geselecteerd uit locaties vanuit de actie "dit kan groener" en locaties die door bewoners al eerder waren genoemd. De twee locaties met de meeste stemmen zijn intussen aangepakt en ingericht. Het gaat om de Hoefkade en de Tivolistraat. Daarnaast zijn op het Jennyplantsoen op de Boomfeestdag 2016 al enkele klimaatbomen geplant met kinderen en bewoners.

Vervolgens zijn de bewoners ook gevraagd om zelf locaties te benoemen waar ze een ontwerp voor groene inrichting voor konden maken. Van de acht inzendingen wordt het winnende ontwerp (de groene Varkenmarkt) verder uitgewerkt.

Ontwerptekening vergroening Tivolistraat

Ontwerptekening vergroening Hoefkade

Colofon

Gemeente Den Haag
December 2017

opdrachtgever: W. Duijs, DSB/Beleidsafdeling

projectnummer: 95016459

ontwerpteam IbdH: Anne Zuidhof
Almut Röwekamp
Guido Nas

Postadres

Postbus 12651
2500 DP Den Haag

